

Suomen passiivi kontaktissa

Kieltenvälisiä kytköksiä migraatiossa,
toisen kielen omaksumisessa ja kääntämisessä

HELKA RIIONHEIMO, LEENA KOLEHMAINEN JA LEA MERILÄINEN

1 Johdanto

Suomen passiivia on tutkittu paljon, ja sen erilaisuus verrattuna indoeurooppalaisiin kieliin on herättänyt kansainvälistäkin kiinnostusta. Aiemmat tutkimukset ovat keskittyneet passiivirakenteen ja sen käytön kuvailuun sekä suomen ja indoeurooppalaisten, lähinnä germaanisten, kielten passiivien vertailuun, ja paljon keskustelua on herättänyt kysymys siitä, voidaanko suomen passiivia ylipäättään pitää passiivina. Tässä artikkelissa lähestymme suomen passiivia uudenaikaisesta näkökulmasta. Tarkastelemme sitä, mitkä suomen passiivin ominaisuudet nousevat esiin erilaisissa kontaktitilanteissa muiden kielten kanssa: miten suomen passiivi käyttäytyy erilaisissa kontakteissa, mitä sille tapahtuu tai miten se muoaa kontaktin toisen kielen rakenteita? Mitä erilaisten kontaktien jäljet kertovat suomen passiivista? Yhdistämme artikkelissa näkökulmia kolmesta tutkimussuuntauksesta: kielikontaktitutkimuksesta, toisen kielen omaksumisen tutkimuksesta ja käännöstieteellisestä tutkimuksesta. Tutkimusotteemme on kontrastiivinen, mutta vaikka jokaisessa raportoidussa osatutkimuksessa tehdään kahden kielen välistä vertailua, kontrastoiva näkökulma on tätä laajempi: artikkelissa vertaamme myös kielikontakteja ja näiden kontaktien kielellisiä seurauksia (kieltenvälistä vaikutusta) sekä erilaisia tutkimusparadigmoja ja niissä käytettyjä aineistoja.¹

Tässä artikkelissa määrittelemme kielikontaktin siten, että pidämme kontaktin keskeisenä ”tapahtumapaikkana” monikielisen yksilön mieltä ja kielellistä toimintaa. Tällöin kielikontaktin käsite laajenee kattamaan eri kieliä puhuvien ihmisryhmien välisen kohtaamisen lisäksi yksilöllisen monikielisyyden monet ulottuvuudet, kuten toisen kielen omaksumisen ja kielestä toiseen kääntämisen (ks. myös tämän teemanumeron johdantoa). Tarkastelussamme on tärkeässä osassa se, miten suomen passiivi hahmotuu kielenkäyttäjien mielessä ja millaisia kytköksiä kahta kieltä käyttävät yksilöt tekevät

---

1. Kiitämme käsikirjoituksen kahta anonyymia arvioijaa arvokkaasta palautteesta, jota olemme parhaamme mukaan hyödyntäneet artikkelia muokatessamme. Artikkelin valmistumista ovat tukeneet Koneen Säätiö sekä Suomen Akatemia (projekti 137479).

suomen ja muiden kielten passiivien välille. Kieltenvälinen kytkös (engl. *interlingual identification*, Weinreich 1974 [1953]: 7–8) on kielikontaktitutkimuksessa keskeinen käsite, joka kuvaa niitä mentaalisia assosiaatioita, joita kahta tai useampaa kieltä puhuvien yksilöiden mielessä muodostuu hänen osaamiensa kielten äänneiden, rakenteiden, sanaston tai merkitysten välille. Kytkösten taustalla ovat yksilön havaitsemat tai oletamat kieltenväliset yhtäläisyydet, ja kytköksiä voi muodostua myös sellaisten ainesten tai rakenteiden välille, jotka eivät ole kielissä täysin samanlaisia. Kieltenväliset kytkökset ovat tärkeässä osassa niin alueellisissa kielikontakteissa, vieraan kielen oppimisessa kuin kääntämisessäkin, joissa kaikissa keskeisenä toimijana ovat kahta tai useampaa kieltä osaavat ja käyttävät yksilöt. (Ks. tarkemmin edellä mainittua johdantoa.)

Aloitamme artikkelin taustoittamalla luvussa 2 niitä suomen passiivin syntaktis-semanttisia ominaispiirteitä, jotka ovat nousseet esiin omissa analyyseissämme. Sen jälkeen tarkastelemme luvuissa 3–5 kolmea erityyppistä kielikontaktitilannetta, jotka valottavat suomen passiivia ja siihen liittyviä kieltenvälisiä kytköksiä eri tavoin. Jokainen tutkimus on alun perin toteutettu toisistaan riippumatta erilaisissa viitekehyksissä ja lähestyy passiivin eri ominaisuuksia, joten ne eivät ole metodologisesti eivätkä aineistoiltaan keskenään yhteismitallisia. Tätä artikkelia varten olemme kuitenkin pyrkineet sovittamaan eri tutkimusten tuloksia ja havaintoja osaksi yhteistä kokonaisuutta, ja kiinnitämme huomiota erityisesti siihen, millaiset suomen passiivin piirteet nousevat esiin kussakin tutkimusaineistossa. Ensimmäisessä osatutkimuksessa kontaktissa ovat kaksi läheistä sukukieltä suomi ja viro. Tutkittavina ovat Viroon muuttaneet inkerin-suomalaiset, ja tämän kontaktin erityispiirteitä ovat viron kielen naturalistinen omaksuminen ilman kielenopetusta ja äidinkielen rapautuminen² (*attritio*) monilla yksilöillä, joille virosta on vuosikymmenten aikana tullut vahvempi kieli. Tätä kontaktia lähestymme puhutusta kielestä kootun aineiston kautta ja tarkastelemme sitä, miten uuden kotimaan valtakieli viro on vaikuttanut passiivin käyttötapoihin. Kahdessa muussa kontaktitilanteessa suomi on kontaktissa germaanisten kielten kanssa. Toinen osatutkimus käsittelee kääntämistä kielikontaktitilanteena ja sitä, millaisia saksankielisiä vastineita ammattikäntäjät ovat valinneet lähtötekstien suomenkielisille passiiveille. Kolmannessa tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat suomalaiset englanninoppijat ja se, miten äidinkielen vaikutus näkyy heidän kirjoittamissaan englanninkielisissä teksteissä. Lopuksi kokoamme yhteen eri kontaktitilanteista ja tutkimusparadigmoista esiin nousevia havaintoja, vertaamme tapaustutkimustemme aineistoja ja metodeja sekä pohdimme näkymiä, jotka niiden kautta avautuvat suomen passiiviin.

2 Suomen passiivin syntaksia ja semantiikkaa

Suomen morfologisesti muodostettu yksipersonainen passiivi on monikäyttöinen taivutuskategoria, jonka piirteitä on tutkimuksessa valotettu monesta eri näkökulmasta. Tapaustutkimuksissamme keskeisiksi nousevat sen syntaktiset ja semanti-

---

2. Suomenkielistä termiä rapautuminen on tässä yhteydessä käytetty neutraalissa merkityksessä ilman kielenmuutosten arvottamista (ks. myös Riionheimo 2007: 56, 2013c: 13–16).

set ominaisuudet, joten tämä luku taustoittaa analyysijämme kokoamalla yhteen aikaisemman tutkimuksen suomen passiivin syntaksia ja semantiikkaa koskevia havaintoja.

Verbin passiivimuodon ympärille rakentuvilla konstruktioilla on suomen kielessä monia yhteisiä syntaktisia ominaisuuksia. Suomen passiivilauseet ovat subjektittomia, ja niiden keskeisenä tehtävänä voidaan pitää verbin kuvaaman tilanteen tekijän tai muun henkilöosallistujan taka-alaistamista (Kittilä 2000: 298). Samalla usein etualaistetaan jokin muu osallistuja (yleensä objekti) tai adverbiaalinen ilmaisema puite, joka sijoittuu lauseessa subjektin sijalle verbinetiseen teemapaikkaan (ks. esim. 1–2). Jos passiivilauseessa on objekti, se voi saada subjektin piirteitä (esimerkiksi siirtyä lauseen alkuun kuten esimerkissä 1), mutta syntaktisesti se säilyy objektina, eikä predikaattiverbi kongruoi sen kanssa vaan pysyy taivutukseltaan yksipersoonaisena. Ainoa muodostusta rajoittava ehto on se, että passiivi on mahdollinen vain sellaisista verbeistä, joiden valenssiin kuuluu perussubjektilla ilmaistava henkilöviitteinen osallistuja.³ (Ks. Shore 1986; Vilkkuna 2000: 138–144; Helasvuo 2006; VISK § 1313–1325; Posio & Vilkkuna 2013: 190.)

- (1) Laskut *maksettiin* ennen eräpäivää.
- (2) Meillä *leivotaan* tänään pullia.
- (3) Huomenna *laiskotellaan*.

Suomen yksipersoonainen passiivi ei ole promotionaalinen: toiminnan kohdetta ei koroteta passiivilauseessa subjektiksi, ja passiivi voidaan muodostaa myös objektittomista intransitiiviverbeistä (ks. esim. 3). Tämän vuoksi monet tutkijat ovat olleet eräiden syntaktisten teorioiden näkökulmista sitä mieltä, ettei suomen passiivia pitäisi nimittää passiiviksi (esim. Shore 1986; Tommola 1993; Blevins 2003; katsauksen terminologiseen keskusteluun tekee Makkonen-Craig 2005: 14–16). *Passiivi*-termin tilalle on tarjottu esimerkiksi sellaisia vaihtoehtoisia nimityksiä kuin *indefiniitti* (Shore mt.) tai *suppressiivi* (Tommola ma.). Viime aikoina on passiivin tarkastelussa kuitenkin yleistynyt laajempi kielitypologinen näkökulma, jossa korostuu maailman kielten passiivirakenteiden monenkirjavuus (ks. esim. Kittilä 2000). Esimerkiksi maailman kielten rakenteiden kartastossa (*World atlas of language structures*) passiivirakenteilla ovat seuraavat väljähdöt kriteerit: 1) rakenne kontrastoituu aktiivin kanssa, 2) aktiivin subjektia vastaa passiivissa ei-pakollinen tekijä ilmaiseva lauseke (vrt. esim. englannin *by*-lauseke) tai ilmisubjektia ei ole lainkaan, 3) jos passiivilauseessa on subjekti, se vastaa aktiivilauseen objektia, 4) passiivikonstruktion käyttö on rajoitetumpaa kuin aktiivin ja 5) konstruktion sisältämä verbi on morfologisesti merkitty passiiviksi (Siewierska 2005). Suomen yksipersoonainen passiivi täyttää tämän kriteeristön, ja siksi siitä voidaan tästä näkökulmasta käyttää *passiivi*-nimitystä ja se voidaan rinnastaa muiden kielten erilaisiin passiivirakenteisiin (Helasvuo & Vilkkuna 2008; ks. myös Manninen & Nelson 2004; VISK § 1331).

Toisaalta suomen passiivia voidaan toisesta näkökulmasta tarkastellen pitää ”impersonaalina” (engl. *impersonal*), ei varsinaisena passiivina. Passiivien ja impersonaa-

---

3. Kaikista verbeistä ei kuitenkaan voi muodostaa luontevasti passiivia, ja passiivin käytössä on verbikohtaisia eroja (Löflund 1998).

lien kommunikatiivinen funktio kuvataan hyvin samankaltaisena, mutta osa tutkijoista korostaa näiden rakennetyyppien välisiä syntaktisia eroja. Passiiveille on ominaista syntaktisen objektin nosto lauseen kieliopilliseksi subjektiksi sekä tapahtuman kuvaaminen staattisena tai resultatiivisena (tapahtuman tulosta korostavana), kun taas impersonaaleissa objekti pysyy objektina, rakenne implikoi usein indefiniittistä inhimillistä tekijää, ja tapahtuman kuvaus on dynaamista. (Ks. esim. Blevins 2006.) Tällöin germaanisten kielten passiiveja pidetään varsinaisina passiiveina, kun taas suomen yksipersonainen passiivi kuuluu impersonaalien ryhmään, ja se voidaan nähdä eräänlaisena verbien aktiivitaivutuksen tyyppinä.

Syntaktisten ominaisuuksien yhteydessä on vielä syytä korostaa, ettei suomen yksipersonainen passiivi ole yhtenäinen kategoria vaan ennemminkin kattotermi useammalle erityyppiselle ja syntaktisestikin toisistaan poikkeavalle passiivikonstruktiolle. Shore (1986: 25–29; ks. myös 1988: 162–169) jakaa suomen passiivilauseet kahdeksi ryhmittäväksi, joita hän nimittää P- ja K-prototyypeiksi. Vaikka tätä kahtiajakoa ei ole myöhemmin fennistiikassa juuri käsitelty tai syvennetty, se on osoittautunut hyödylliseksi apuneuvoksi tapaustutkimustemme analyyseissä. P-ryhmä edustaa enemmän (muttei kuitenkaan yksinomaan) puhutun kielen passiivin käyttöä, ja näille lauseille on ominaista muun muassa verbialkuisuus (eli lauseen teemapaiikka jää tyhjäksi) ja implisiittisen, ilmaisematta jäävän tekijän monikollisuus (ks. esim. 4, joka on peräisin puhuttua kieltä mukailevasta kaunokirjallisuudesta). K-tyypin konstruktiot puolestaan ovat Shoren (1986: 25–29) mukaan tavallisempia kirjoitetussa kielessä, ja ne muistuttavat sanajärjestykseltään germaanisten kielten agentittomia passiivirakenteita, sillä jos tällaisessa lauseessa on objekti, se sijaitsee useimmiten lauseen alussa teemapaikalla ennen verbiä (ks. esim. 5; ks. myös Posio & Vilkuna 2013: 191).⁴ – Lisäksi tyyppien välillä on se semanttinen ero, että P-tyyppi on usein merkitykseltään inklusiivinen (ts. puhuja osallistuu verbin ilmaisemaan toimintaan), kun taas K-tyypin merkitys on enimmäkseen eksklusiivinen (eli puhuja ei ole tapahtumassa toimijana) (Shore mp.).

- (4) – Siinä on auton vanne, *otetaan* kärryihin.
– *Otetaan* tämä toinenkin. (Shore 1986: 26, Antti Hyryn teoksesta *Novellit* s. 12)
- (5) Donnerin ”nakuohjelma” *pantiin* hyllylle (Shore 1986: 27, lähteenä HS 31.12.83 s. 12)

Suomen passiivikonstruktioiden semantiikassa keskeistä on ensinnäkin henkilöviitteisyys: lauseen implisiittinen osallistuja on inhimillinen. Passiivia on kuvattu ”neljänneksi persoonaksi” (Tuomikoski 1971), ja sen voi ajatella kuuluvan suomen persoonajärjestelmään, joka ilmaisee keskustelun osallistujien diskurssi-rooleja (ks.

4. Shoren (1986) jaottelussa P-prototyypissä esiintyville verbeille on usein ominaista dynaamisuus, kun taas K-prototyypin verbit ovat hänen havaintojensa mukaan usein epädynaamisia ja ennemminkin staattisia. Tämä verbien merkityksiin liittyvä eronteko ei kuitenkaan näytä nousevan esiin meidän aineistoissamme.

esim. Helasvuo 2006: 234; Helasvuo & Vilkuna 2008: 221). Passiivin viittausala on kuitenkin päällekkäinen muiden persoonien kanssa, koska passiivimuodolla voidaan viitata niin meneillään olevan keskustelun osapuoliin (ensimmäiseen ja toiseen personaan) kuin ulkopuolisiin toimijoihinkin (kolmanteen persoonaan, ks. esim. VISK § 106). Passiivin tulkinta on ensisijaisesti monikollinen eli implisiittisenä tekijänä on yleensä ihmisryhmä (mt. § 1323). Toinen passiivin semantiikan kannalta tärkeä ominaisuus on henkilöviittauksen avoimuus: passiivilauseen rakenteessa ei ole subjektia eikä välttämättä muutakaan lauseenjäsentä, joka viittaisi johonkin tiettyyn henkilöön tai henkilöryhmään, vaan passiivin implikoiman henkilön identiteetti jää avoimeksi ja tilannekohtaisesti pääteltäväksi (mt. § 1315). Suomen passiivin potentiaalinen viittausala on tekijäjoukon suhteen hyvin laaja. Monesti passiivilauseet ovat merkitykseltään geneeris-indefiniittisiä eli joko sisällyttävät tekijöihin kaikki mahdolliset henkilöt lauseen kuvaaman tilanteen puitteissa tai antavat ymmärtää, että henkilöiden identiteetillä ei ole merkitystä (Posio & Vilkuna 2013: 192). Käytännössä passiivia käytetään kuitenkin usein puhuttaessa spesifeistä aika- ja paikkasidonnaisista tapahtumista, joiden toimijoina ovat tietyt henkilöt (mas. 181; VISK § 1325). Implikoitu tekijä tai tekijäryhmä voidaan usein kielenkäyttötilanteessa päätellä teksti-, tilanne- ja kulttuuri-kontekstin sekä yhteisen maailmantiedon avulla (Shore 1986: 26; Helasvuo 2006: 237–238). Kiinnostavaa on myös se, että suomen passiivi sallii sekä puhujainklusiivisia että -eksklusiivisia tulkintoja. Varsinkin puhutussa kielessä passiivikonstruktio on usein inklusiivinen siinä mielessä, että puhuja kertoo passiivimuodolla sellaisesta toiminnasta, johon hän itse osallistuu tai on osallistunut (Shore mp.; Posio & Vilkuna ma.). Passiivin puhujaviitteisyyteen palaamme tarkemmin alaluvussa 3.2.

Edellä kuvatut semanttiset ominaisuudet luovat perustan passiivirakenteiden käytölle vuorovaikutustilanteissa. Erityisesti persoonaviittauksen avoimuutta ja kontekstisidonnaisuutta on pidetty passiivin keskeisenä merkityspiirteenä (Helasvuo & Vilkuna 2008: 217), sillä passiivi tarjoaa yhden keinon viitata epäsuorasti puhetilanteen osanottajiin tai muihin henkilöihin (ks. esim. Vilkuna 2000: 139; Posio & Vilkuna 2013: 181). Tätä voidaan käyttää vuorovaikutuksessa hyväksi välttely- tai kohteliaisuusstrategiana tai oman minän defokusointikeinona, jonka avulla on mahdollista puhua jostain aiheesta etäännyttävästi ja epähenkilökohtaisesti (Hakulinen 2001 [1987]; Shore 1986: 52; Laitinen 1995: 341). Suomen kielessä lauserakenteiden subjektittomuus ja eksplisiittisten henkilöviittausten puuttuminen on muutenkin melko yleistä (Laitinen mas. 338; Helasvuo 2006: 235) ja passiivi asettuu samaan joukkoon muiden avointen persoonaviittausten, kuten nollapersoonarakenteen sekä monikon 3. persoonan avoimen käytön, kanssa.

Tässä luvussa tekemämme katsaus suomen passiivin ominaisuuksiin heijastaa havaintoja ja tuloksia erityisesti viimeaikaisesta tutkimuksesta, jossa painopiste on ollut passiivin syntaktis-semanttisissa ja pragmaattisissa ominaisuuksissa ja jonka viitekehystenä on ollut vertaileva (kieltenvälinen tai kielitypologinen) lingvistiikka tai vuorovaikutuslingvistiikka. Aikaisemman tutkimuksen tarjoama tieto on pohjana seuraavaksi esiteltäville tapaustutkimuksille, joissa tarkastellaan sitä, mitä suomen passiivin ominaisuuksia erilaiset kontaktitilanteet nostavat esiin ja mitä ne kertovat suomen passiivista.

3 Sukukielten passiivit kohtaavat: inkerinsuomalaiset Virossa

3.1 Tutkimuksen taustaa

Aloitamme passiivin kielikontakti-ilähtöisen tarkastelun monella tavalla tyypillisestä kielikontaktista eli tilanteesta, jossa kahta eri kieltä puhuvat ihmiset ovat eläneet kosketuksissa toistensa kanssa ja jossa kieltenvälinen vaikutus ilmenee ensisijaisesti puhutussa, standardoimattomassa kielimuodossa. Tutkittavina ovat Viroon asettuneet ensimmäisen sukupolven inkerinsuomalaiset maahanmuuttajat, jotka olivat haastatteluhetkellä asuneet maassa noin viisi vuosikymmentä. Tässä tapaustutkimuksessa käsitellään sitä, miten läheinen sukukieli viro on vaikuttanut passiivimuotojen syntaktis-pragmaattiseen käyttöön inkerinsuomalaisten puhumassa suomen kielessä.⁵

Viron inkerinsuomi edustaa maailmassa hyvin tavallista kielikontaktitilannetta eli maahanmuuttajaryhmän ja valtion enemmistökielen puhujien välistä kohtaamista. Vähemmistökielet ovat yleisestikin alttiita enemmistökielen suunnasta tulevalle kieltenväliselle vaikutukselle, sillä usein vähemmistökielen puhujat ovat monikielisiä, ja enemmistökieli on vahvasti läsnä heidän elämässään. Inkerinsuomalaisten maahanmuuton historiallinen tausta on kuitenkin monessa suhteessa poikkeuksellinen, ja sen vuoksi kontaktin kielelliset seurauksetkin ovat tavanomaista dramaattisemmat. Monet inkerinsuomalaisista tulivat toisen maailmansodan jälkeen Neuvosto-Viroon laittomina pakolaisina, ja he edustivat neuvostoyhteiskunnassa stigmatoitua ja poliittisesti epäilyttävänä pidettyä kansallisuutta. Virosta karkottamisen ja muiden rangaistustoimien pelossa inkerinsuomalaisten täytyi jatkuvasti peitellä syntyperäänsä ja kansallisuuttaan ja välttää äidinkieltä puhumista kodin ulkopuolella. Samalla heidän oli pakko opetella nopeasti maan valtakielinen viro; kielenomaksuminen tapahtui ilman muodollista opetusta ja pääasiassa suullisesti, ja sitä nopeutti suomen ja viron läheinen sukulaisuus. (Informanttien taustoista tarkemmin ks. Riionheimo 2007: 23–29.) Inkerinsuomalaisten maahanmuuttajien puhumasta kielestä muotoutui sodanjälkeisinä vuosikymmeninä omaleimainen sekoitus inkerinsuomen, viron ja jonkin verran myös venäjän ja suomen yleiskielen aineksia. Viron kielen vaikutus näkyi voimakkaana kaikilla kielen tasoilla (ks. esim. mt.; Kokko 2007), ja kielten rakenteen ja sanaston samankaltaisuus on epäilemättä yksi syy kieltenvälisen vaikutuksen voimakkuuteen. Toinen vaikuttava tekijä on se, että inkerinsuomalaisten kielellisissä olosuhteissa äidinkieli alkoi rapautua, kun monet olivat joutuneet luopumaan sen käytöstä pitkäksi ajaksi (ks. Riionheimo 2013d).

Inkerinsuomalaisten ensimmäisen maahanmuuttajasukupolven puhumaa suomea tallennettiin 1990-luvun alussa tekemällä yksilöhaastatteluita, joiden tyyli on monologimainen narratiivi. Tässä raportoitava tutkimus perustuu osa-aineistoon, johon sisältyy seitsemäntoista informantin haastattelut. Useimmat informantit olivat syntyneet Inkerinmaan keski- ja pohjoisosissa vuosina 1911–1930, ja Virossa he oli-

5. Tämän osion tutkimustuloksia ei ole aikaisemmin julkaistu tässä muodossa (ks. kuitenkin myös Riionheimo 2013a), ja ne ovat peräisin meneillään olevasta tutkimuksesta, joka käsittelee passiivimuotojen muutosta inkerinsuomen ja viron kontaktissa.

vat asettuneet etelämurteiden alueelle Tarttoon tai sen lähiympäristöön. Aineiston kokonaissanemäärä on 81 974. Vertailuaineistona käytetään Venäjän puolella entisen Inkerinmaan alueella tehtyjä haastatteluita, joiden informantit olivat eläneet sosiohistoriallisesti melko samanlaisessa tilanteessa, mutta heidän dominoivana kielenään oli venäjä. Tutkimuksen tässä vaiheessa on ollut käytettävissä aineistoa kahdeksalta informantilta, jotka olivat syntyneet Keltossa tai Toksovassa vuosina 1911–1927; tämän aineiston kokonaissanemäärä on 61 342. Vertailuaineiston olemassaolo on tärkeää kielikontaktivaikutuksen osoittamisen vuoksi, sillä jos Viron aineistossa ilmenee sellaisia viron vaikutukselta näyttäviä muutoksia, joita ei esiinny Venäjän aineistossa, kontaktivaikutus näyttää todennäköiseltä. (Aineistoista tarkemmin ks. Riionheimo 2007: 40–48; kielikontaktitutkimuksen metodologiasta Riionheimo 2013b.)

3.2 Mitä inkerinsuomen ja viron kontakti kertoo suomen passiivista?

Inkerinsuomen ja viron kontaktissa rinnakkain asettuu kaksi lähtökohdiltaan samalaista mutta osittain eri suuntiin kehittyntä passiivikonstruktiota.⁶ Suomen ja viron passiivirakenteet ovat syntaktis-semanttisesti hyvin toistensa kaltaiset: molemmat ovat subjektittomia ja jättävät tekijän näkymättömiin, ja transitiivisten verbien objekti voidaan topikaalista lauseen alkuun, mutta siitä ei kuitenkaan tule passiivilauseen kielipillista subjektia. Passiivit ovat yksipersonaalisia, koska verbi ei kongruoi lauseen-alkuisen argumentin kanssa. Molemmissa kielissä passiivi on mahdollista muodostaa myös intransitiivisista verbeistä. Myös passiivirakenteiden perussemantiikka on samankaltainen: passiivi implikoi monikollista ja tyyppillisesti agenttiivista inhimillistä referenttiä, tavallisesti henkilöryhmää, joka saa tarkemman tulkintansa teksti- tai tilannekontekstin kautta. (Suomen ja viron passiivien vertailusta tarkemmin ks. esim. Tommola 1993: 72–80; Blevins 2003: 482–489; Kaiser & Vihman 2006; viron passiivin syntaktisista ominaisuuksista ks. Rajandi 1999 [1968].) Pragmaattisesti suomen ja viron passiivirakenteet muistuttavat niin ikään läheisesti toisiaan, sillä virossakin passiivirakenteita voidaan käyttää esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa halutaan välttää henkilöreferentin suoraa nimeämistä tai etäännyttää puhujaa tapahtumasta (ks. esim. EKG I § 54; Torn 2002: 96; Torn-Leesik & Vihman 2010: 327–328).

Passiivimuotojen käytössä on kielten välillä kuitenkin yksi huomattava ero, joka ilmenee silloin, kun passiivilauseella viitataan spesifiin, todelliseen tapahtumaan ja sen osallistujiin. Suomessa passiivirakenteiden luoma persoonareferenssi voi olla puhujainklusiivinen (jolloin puhuja sisällyttää itsensä tapahtuman henkilöreferentteihin), mutta viron passiivi on luonteeltaan melko puhujaeksklusiivinen. Puhujainklusiiviset ja -eksklusiiviset passiivirakenteet muodostavat suomessa kaksi semanttisesti ja ehkä syntaktisestikin toisistaan poikkeavaa tyyppiä. Passiivin inklusiivista käyttöä havainnollistavat esimerkit 6 ja 7, jotka ovat peräisin Muoto-opin arkiston Inkerin suomalais-

---

6. Viron kieliopissa suomen passiivia vastaavaa yksipersonaista rakennetta nimitetään usein impersonaalisiksi tai impersonaalisiksi passiiviksi (terminologiasta ks. esim. Torn 2002: 91; Remes 2009: 112). Tässä artikkelissa nimitämme myös viron yksipersonaista rakennetta passiiviksi, jotta terminologia olisi yhtenäinen suomen kielen passiivirakenteen kuvauksen kanssa.

murteiden kokoelmista. Näissä esimerkeissä puhuja kertoo tapahtumista, joihin hän itse on lapsuudessaan osallistunut, eli hän kuuluu implisiittiseen tekijäjoukkoon. Syntaktisesti puhujainklusiivisille lauseille on usein ominaista verbialkuisuus eli se, että lauseen teemapaiikka jää tyhjäksi samaan tapaan kuin esimerkeissä 6–7. Puhujainklusiivisuus näyttäisi siis kytkeytyvän Shoren (1986: 25–26) hahmottelemaan puhekielelle ominaiseen passiivityyppiin (P-prototyyppiin), jossa lauseet ovat verbialkuisia (ks. lukua 2). Puhujaeksklusiivinen passiivirakenne taas sulkee puhujan pois implisiittisestä tekijäjoukosta, ja tämä piirre on ominainen Shoren (mts. 27–28) K-prototyyppille. Syntaktiselta rakenteeltaan eksklusiiviset passiivilauseet ovat usein objektilkuisia. Nämä piirteet näkyvät myös esimerkissä 8, jossa puhuja kertoo Neuvostoliiton alkuvuosikymmenten aikaisista vaiheista ja uskonnollisen toiminnan kieltämisestä; on selvää, ettei puhuja ole itse ollut tässä toiminnassa tekijänä.

- (6) sit jo ku *tultii* isommaks sit ennää, viitsint männä, oli häpiä männä korjaamaan niit munnii vaik virpomas viel *käytii* (DMA Järvisaari)⁷
- (7) *oltii* sellasii pienii tyttölöi viel (DMA Järvisaari)
- (8) sit ko ne papit *vietii* pois, sit meit *pantii* ne kaks seurakuntaa yhtee (DMA Markkova)

Passiivin puhujainklusiivisesta referenssistä ja sen levikistä suomen murteissa ei ole olemassa kattavaa tietoa, mutta paremmin tunnetaan se syntaktinen ilmiö, jossa monikon 1. persoonan pronominin kanssa käytetään laajasti passiivimuotoa alkuperäisen persoonapäätteellisen verbinmuodon sijasta (ks. esim. 9). Tämä passiivin käyttötapa on ilmeisesti syntynyt savolaismurteiden alueella noin 1500–1600-luvun jälkeen, ja passiivimuoto on sen jälkeen nopeasti syrjäyttänyt persoonapäätteellisen verbinmuodon erityisesti itämurteissa ja levinnyt laajasti myös länsimurteiden puolelle (Nirvi 1947: 34–40; levikistä ks. myös Pertilä 2000). Ilmeisesti jo varhain tämä käyttö on levinnyt toiseen itämurteiden ryhmään, kaakkoismurteisiin (Sirelius 1894: 106–111), mutta sen ulottumisesta Inkerissä puhuttuihin kaakkoismurteisiin on olemassa vain niukasti tietoa, ja tiedot ovat osittain ristiriitaisia. Porkka (1885) on esitellyt inkerinsuomen kolmen murteen (savakoiden, äyrämöisten ja Narvusin luterilaisten murteet) taivutusta paradigma-
taulukkoissa, joissa on esillä ainoastaan persoonapäätteellisiä monikon 1. persoonan muotoja. Toisaalta Kettusen (1940: 164) kartan perusteella passiivin käyttöä monikon 1. persoonan pronominin kanssa on havaittu Inkerinmaan pohjoisosissa. 1900-luvun aikana julkaistujen vanhojen inkeriläismurteiden kielennäytteiden perusteella näyttäisi siltä, että monikon 1. persoonassa toimivat passiivimuodot ovat olleet tavallisia Inkerin suomalaismurteissa, joskin niiden ohella on käytetty myös runsaasti persoonapäätteisiä taivutusmuotoja (Riionheimo 2007: 89). On todennäköistä, että passiivin käyttämiselle monikon 1. persoonan pronominin kanssa ollut edellytyksenä passiivimuodon puhuja-

7. DMA = Digitaalinen muoto-opin arkisto (<https://hotpage.csc.fi/>); MA = Muoto-opin arkisto. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuksien laitos.

inklusiivinen persoonareferenssi, ja tällä perusteella oletamme inklusiivisen käytön olleen ominaista 1900-luvun alussa puhutuille inkerinsuomen murteille.

(9) sitte myö *käveltii*, äitin kans *lähettii* tänne, Leninkraatiihen (MA Tuutari)

Puhujainklusiivisuus on piirre, joka ei ole ainakaan vahvasti ominainen viron yksipersonaisille passiivilauseille. Viron passiivia on kuvailtu selvästi suomen passiivia puhujaeksklusiivisemmaksi (ks. esim. Jokela 2012: 180, 208), ja esimerkiksi puhuttua viron kieltä analysoivissa tutkimuksissa (Torn-Leesik & Vihman 2010; Pajusalu, tulossa) lähes kaikki spesifejä tapahtumia kuvaavat esimerkkilauseet ovat puhujaeksklusiivisia. Lisäksi vaikuttaa siltä, että viron kielessä puhujainklusiivisia viittauksia toteuttavat yksipersonaisen passiivin sijasta muut rakenteet, ja erityisesti *saada*-verbin ja passiivin *tud*-partisiipin muodostavan rakenteen (ns. *saama*-passiivin) pääasialliseksi käyttötarkoitukseksi on muotoutunut epäsuora viittaaminen puhujaan itseensä (EGK II § 490; Erelt, Erelt & Ross 2000: 365; Lindström 2009: 108). Inkerinsuomen ja viron kielikontaktissa passiivimuotojen inklusiivinen vs. eksklusiivinen käyttö muodostaa siten kiinnostavan alueen, jossa passiivimuodot ovat morfologisesti melko samankaltaiset (lukuun ottamatta preesensia, jossa on virossa erilainen passiivin tunnus) mutta jossa passiivikonstruktioita käytetään pragmaattisesti hyvinkin eri tavoin.

Tässä raportoitavassa pilottitutkimuksessa on tarkasteltu Virossa asuneiden inkerinsuomalaisten haastateltavien puhujainklusiivisia imperfektimuotoisia passiiveja, jotka ovat haastattelujen narratiivisen luonteen vuoksi aineistossa huomattavan yleisiä. Passiivimuodot on poimittu haastattelulitteroinneista käsin tekstikonteksteineen. Samalla muodot on luokiteltu persoonareferenssin perusteella kolmeen ryhmään: referentiaalisesti avoimiin, puhujaeksklusiivisiin ja puhujainklusiivisiin. Referentiaalisesti avoimeksi passiivi-ilmaus on katsottu silloin, kun ilmauksen tekijänä on voinut tilannekontekstin rajoissa olla kuka tahansa eikä tekijän henkilöllisyydellä ole ollut merkitystä. Tällaisia ilmauksia ovat esimerkkien 10 ja 11 tapaiset, haastatteluaineistossa yleiset lausumat, joissa puhuja kuvailee lapsuutensa ja nuoruutensa aikaisia vanhoja tapoja. Puhujaeksklusiivisiksi on luokiteltu sellaiset ilmaukset, jotka kuvaavat jotain tiettyä aika- ja paikkasidonnaista tapahtumaa mutta joissa puhuja ei ole tekijänä kuvatussa toiminnassa. Tällaisia passiivirakenteita aineistossa esiintyy runsaasti silloin, kun informantit kertovat sodanaikaisista kokemuksistaan (esim. 12–13); tällöin puhuja ja hänen läheisensä ovat usein olleet tilanteessa toiminnan kohteena.

(10) se oli hevosellainauspunti hevosia siel *hoitettiin* (TN1926b)⁸

(11) siis niin ku pyhiks *keitetti* hernesoppa (TN1911)

(12) ja sisko myös *jätettii* ja minut, *jätettiin* sinnä, töihin saksalaisil (TN1926b)

---

8. Tutkimuksen informanteista käytetään koodia, jossa ensimmäinen kirjain viittaa informantin kotipaikkaan Virossa (T = Tarton seutu), N tai M sukupuoleen (nainen tai mies) ja numero syntymävuoteen. Samana vuonna syntyneet informantit on lisäksi erotettu pienen kirjaimen avulla toisistaan.

- (13) meitä, *laitetti* täältä pois, Pihkova oplastii (TN1914c)

Puhujainklusiivisia ovat puolestaan sellaiset jotain tiettyä tapahtumaa kuvaavat ilmaukset, joissa puhuja on kuulunut tai kuuluu tekijöiden joukkoon. Itsestään selviä tapauksia ovat ne, joissa subjektina on monikon 1. persoonan pronomini, kuten esimerkiksi 14. Puhujan osallisuus voi kuitenkin ilmetä myös muilla tavoin: esimerkiksi esimerkiksi 15 edeltävän predikaatin subjekti *minä* ja lauseke *sisareni kans* sisältävät implikaation puhujan mukana olosta. Lisäksi puhutussa diskurssissa passiivit voivat olla puhuja-viitteisiä kokonaan ilman pronominia tai muuta puhujaan viittaavaa lauseketta. Keskustelussa on myös mahdollista, että puhuja ankkuroi ensin referenssin monikon 1. persoonan pronominin avulla, minkä jälkeen seuraavat passiivimuodot voidaan tulkita puhujainklusiivisiksi, vaikkei niihin liitykään pronominia (Helasvuo 2006: 253; Posio & Vilkkuna 2013: 216). Pajusalu (tulossa) nimittää tällaisia vuorovaikutustilanteissa peräkkäin käytettäviä viittauskeinoja viittausketjuiksi (engl. *referential chain*). Myös inkerinsuomalaisten aineistossa tällaiset viittausketjut ovat tavallisia, kuten esimerkki 16 osoittaa. Aineiston analyysissä passiivi-ilmausten luokittelu puhujaeksklusiivisiksi ja -inklusiivisiksi on tehty seuraten litteraatioita kronologisesti ja ottaen huomioon nämä viittausketjut.

- (14) no ennen **me**, *pelättiin* itse sitä kieltä [suomea], puhuu (TN1930)
- (15) **minä** läksin sit viemää hänel huopikkait ja evästä *sisareni kans*, *lähtettiin* (TN1926b)
- (16) ja sitten siell_oli, se, kauppa, ja **me** *mentiin* (sinne), no, kauppaan et täytyisi jotain ostaa niij ku muistoksi, ja, no, *puhutaan* keskenään, no, suomeksi. ja, *katsotaan* sitä ja toista ja *puhutaan* (TN1926b)

Persoonareferenssin identifiointi puhutun aineiston passiivi-ilmauksista on haastavaa, koska passiivit ovat (pronominin kanssa esiintyviä tapauksia lukuun ottamatta) viittaukseltaan avoimia. Referentti(joukko) on usein pääteltävissä teksti- ja tilannekontekstin ja maailmantiedon avulla, ja viime kädessä on aina kyse tutkijan tekemästä tulkinnasta. Puhuttu diskurssi sisältää myös monitulkintaisia tapauksia, ja esimerkiksi avoimen ja inklusiivisen passiivin käytön välinen raja on inkerinsuomen aineistossa häilyvä (passiivien referenssin tulkinnan vaikeudesta ks. myös Posio & Vilkkuna 2013). Inkerinsuomalaisten haastatteluissa tulkintaongelmia aiheutuu myös siitä, että monille informanteille suomeksi puhuminen on ollut haastattelutilanteessa vaikeaa, ja heidän puheensa on katkonaista ja rakenteellisesti epäselvää. Analyysissä laskelmista on jätetty pois sellaiset passiivit, jotka ovat moniselitteisiä tai joiden henkilöviittausta on mahdotonta päätellä sekavan kontekstin vuoksi.

Passiivin imperfektin esiintymien puhujainklusiivisia henkilöviittauksia ja passiivin käyttöä monikon 1. persoonan pronominin kanssa Viron inkerinsuomalaisten aineistossa ja Venäjältä (Inkerinmaalta) kootussa vertailuaineistossa kuvaa taulukko 1; lisäksi taulukossa on mainittu vertailun vuoksi monikon 1. persoonan (myönteisten)

persoonapäätteellisten aktiivimuotojen lukumäärä.⁹ Taulukko osoittaa, että puhujainklusiivisuus on tavallisempaa Venäjän inkerinsuomalaisten haastatteluissa: Venäjän aineistossa inklusiivisten passiivien osuus on 2,1/1 000 sanaa ja persoonapronominin kanssa esiintyvien passiivien osuus on 2,7/1 000, kun Viron aineistossa vastaavat luvut ovat 1,3 ja 1,3; molemmat erot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä.¹⁰ Kun taustalla on oletus siitä, että passiivin inklusiivinen käyttö on ollut vanhastaan Inkerinmaan suomalaismurteiden ominaispiirre, Viron inkerinsuomalaisten aineistossa näyttäisi ilmenevän epäsuoraa viron kielen vaikutusta: koska inklusiivinen passiivityyppi on ollut vieras viron kielelle, sen käyttö on vähentynyt myös inkerinsuomalaisten äidinkielisessä puheessa. Venäjän inkerinsuomalaisten kieleen viro ei ole vaikuttanut, ja Venäjältä kootussa aineistossa inklusiivinen käyttö näyttäisi säilyneen runsaampana. Lisäksi Viron aineistossa persoonapäätteellisten monikon 1. persoonan (myönteisten) imperfekti-
muotojen (esim. *itkimmä, toimma, siivosimma*) osuus on suurempi kuin Venäjän aineistossa, ja ero on jälleen tilastollisesti erittäin merkitsevä.¹¹ Persoonapäätteellisten muotojen suuri frekvenssi osoittaa, että näiden puhujien suomen kielessä monikon 1. persoonaa ilmaistaan pääasiassa persoonapäätteellisen verbinmuodon avulla.¹²

Taulukko 1.

Passiivin imperfektin puhujainklusiiviset henkilöviittaukset, passiivin käyttö monikon 1. persoonan pronominin kanssa sekä monikon 1. persoonan (myönteiset) persoonapäätteelliset aktiivimuodot Viron ja Venäjän inkerinsuomalaisten haastatteluaineistossa.

	Viron inkerinsuomalaiset (kokonaissanemäärä 81 974)		Venäjän inkerinsuomalaiset (kokonaissanemäärä 61 342)	
	N	f / 1 000 sanaa	N	f / 1 000 sanaa
Inklusiivinen passiivi	107	1,3	134	2,1
Mon. 1. pers. + passiivi	110	1,3	166	2,7
Mon. 1. pers. persoonapäätteelliset aktiivin myöntömuodot	1 198	14,6	586	9,6

Inkerinsuomalaisten puhumassa suomessa esiintyy monilla informanteilla runsaastikin näkyvää viron kielen vaikutusta, mutta lisäksi viro on vaikuttanut inkerinsuomeen vähemmän näkyvästi. Puhujainklusiivisen passiivin käytön väheneminen näyttää olevan kielikontaktin epäsuora kielellinen seuraus, koska inkerinsuomesta on alkanut vähentyä sellainen passiivin käyttö, jolla ei ole vastinetta virossa. Tällaista kieltenvälistä vaikutusta

9. Lukumäärät ovat peräisin Riionheimon (2007) tutkimuksesta, joka keskittyi imperfektin tunnuk-
sen variaatioon. Tämän vuoksi tutkimuksessa eivät olleet mukana kieltoverbistä ja NUT-partisiipista
muodostuvat imperfektin kieltömuodot.

10. Log likelihood -testissä inklusiivisilla passiiveilla LL = 15,91, p < 0,0001; persoonapronominin kans-
sa käytetyillä passiiveilla LL = 33,46, p < 0,0001.

11. Log likelihood -testissä LL = 74,19, p < 0,0001.

12. On mahdollista, että viron kielen monikon 1. persoonan taivutuksen (esim. *lugesime* 'luimme',
tegime 'teimme') antama malli on tukenut inkerinsuomalaisten monikon 1. persoonan persoona-
päätteellisten muotojen käyttöä. Tähän viittaa myös se, että osa informanteista käyttää viron kielen
mukaista *me*-päätettä (esim. *mänime, olime, rakensime*).

on nimitetty kielikontaktitutkimuksessa eri tavoin, esimerkiksi *negatiiviseksi* tai *käänteiseksi lainaamiseksi* (engl. *negative borrowing*, Dorian 2006), *piilointerferenssiksi* (engl. *covert interference*, King 2000; de Smit 2006) ja *epäsuoraksi transferiksi* (engl. *indirect transfer*, Silva-Corvalán 1994). Suomenkielisessä tutkimuksessa siitä on aikaisemmin käytetty nimitystä *kieltenvälinen reduktio* (Riionheimo 2007), joka mukailee englanninkielistä termiä *interferential reduction* (ks. esim. Smits 1996). Sekä suoran että epäsuoran kieltenvälisen vaikutuksen taustalle voidaan olettaa samanlainen kognitiivinen mekanismi, joka perustuu kieltenvälisiin kytköksiin eli monikielisen yksilön kognitiivisiin yhteyksiin eri kielten elementtien välillä: äänteellisesti tai semanttisesti toisiaan muistuttavat ainekset tai rakenteet linkittyvät toisiinsa (tarkemmin ks. tämän numeron johdantoa).

Kun monikielinen puhuja käyttää jotain kieltään, leviää aktivaatio tämän näkemysmukan kognitiivisia yhteyksiä pitkin myös muihin kieliin ja saattaa aiheuttaa ”väärän” kielen aineksen aktivoitumisen eli synnyttää suoraa ja helposti havaittavaa kieltenvälistä vaikutusta (ks. esim. Croft 2000: 145–146; Riionheimo 2013e: 674–648). Epäsuora vaikutus eli kieltenvälinen reduktio puolestaan saa selityksensä siitä, että monikieliseltä puhujalta puuttuu kytkös eri kielten elementtien tai rakenteiden väliltä (Kolehmainen, Meriläinen & Riionheimo, tulossa 2014). Silloin kun yksilön kielet ovat keskenään epätasapainossa (toinen huomattavasti toista vahvempi ja enemmän käytetty), vahvempaa kieltä käytettäessä aktivaatiota saavat samalla myös ne heikomman kielen elementit, joihin vanhemman kielen aineksilla on olemassa kytkös. Jos heikomman kielen ainekselta puuttuu kytkös johonkin vahvemman kielen ainekseen, se ei saa tällaista aktivaatiota, mikä voi johtaa siihen, ettei kyseinen aines aktivoitu helposti edes silloin, kun yksilö puhuu heikompa kieltään. Inkerinsuomalaisten tapauksessa oletamme siis, että viron ja suomen passiivien välillä on yksilöiden mielessä fonologiseen muotoon liittyvä kytkös, mutta merkityksen tai funktion suhteen vastaava kytkös syntyy vain passiivin avoimien ja puhujaeksklusiivisten käyttötapojen välille, koska tällaiset henkilöviittaukset ovat ominaisia molemmille kielille. Puhujainklusiiviselta käytöltä vironkielinen vastine puuttuu, joten se ei ole saanut vahvistusta puhujan elämän hallitsevasta kielestä virosta, ja siksi sen käyttö on vähentynyt.

Epäsuoran vaikutuksen lisäksi inkerinsuomalaisten passiivimuodoissa on havaittavissa myös näkyvää fonologis-morfologista vaikutusta virosta. Esimerkissä 17 on kyse verbikohtaisesta erosta suomen ja viron välillä: suomessa *antaa*-verbin passiivin imperfekti on *annettiin*, mutta virossa vastaava verbi taipuu asussa *anti* (jossa *t* äännyy lyhytalkuisena geminaattana). Verbikohtaiseen eroavuuteen perustuu myös esimerkissä 18 ilmenevä viron vaikutus. Tässä puhuja käyttää *ottaa*-verbistä imperfekti-muotoa *oetti*, joka näyttäisi olevan suomen passiivin (*otettiin*) ja vironkielisen *võtma*-verbin (’ottaa’) passiivin *võeti* sulautuma.

(17) sis minnu ei sissää ei rikisteeritty, *antti* mul kaksikymment neli tunti (TN1911)

(18) [tytär] ei ollut kahevuoottinen ku [mies] *oetti* Suomen sottaa (TN1913)

Lisäksi imperfektin kieltomuodoissa on joskus viron *tud*-partisiippia lähenevä muoto, kuten esimerkissä 19 *ei anttut* (vrt. sm *ei annettu*, vi *ei antud*). Kiinnostavaa aineistossa

on se, että tällaista viron kielen vaikutusta esiintyy enimmäkseen silloin, kun passiivin henkilöviittaus on avoin tai puhujaeksklusiivinen, ja vain harvoin puhujainklusiivisen passiivin yhteydessä. Tämä havainto tuo lisätukea sille oletukselle, että inkerinsuomalaisten mielessä viron passiivi kytkeytyy suomen passiiviin nimenomaan avoimessa ja puhujaeksklusiivisessa käytössä: näiden kytkösten kautta viron passiivin fonologiset ominaisuudet vaikuttavat suomen passiiviin. Inklusiivisilla passiiveilla ei ole semanttista kytköstä viron passiivin kanssa, joten viron verbien fonologiakaan ei vaikuta suomen passiiveihin niiden ollessa puhujainklusiivisessa käytössä.

- (19) ja siis meil, tehtii siel täitsä [vrt. vi *täitsa* 'aivan'] tyhjäksi *ei anttut* syyvvä ei juuvva ei mitäkin (TM1925)

Tässä tapaustutkimuksessa tehdyt havainnot kahden läheisen sukukielen välisestä kontaktista korostavat suomen passiivin semanttis-pragmaattisia ominaisuuksia, erityisesti puhujainklusiivista referenssiä, joka ilmenee Shoren (1986) P-prototyypin mukaisissa teemattomissa, verbialkuisissa lauserakenteissa. Puhujainklusiivisuus on nimenomaan suomen (erityisesti puhutulle) kielelle ominainen piirre, joka voi alkaa karsiutua käytöstä silloin, kun kontaktin toisena osapuolena on viro, jossa passiivin käyttö on vahvasti puhujaeksklusiivista. Aineiston perusteella voidaan tehdä myös oletuksia niistä kieltenvälisistä kytköksistä, jotka muodostuvat monikielisillä puhujilla suomen ja viron passiivirakenteiden välille: näyttäisi siltä, että fonologis-morfologinen kytkös suomen ja viron passiivien välille syntyy helposti, mutta semanttis-pragmaattisesti kieltenvälinen kytkös on mahdollinen vain avointen ja puhujaeksklusiivisten viittausten suhteen, kun taas suomen puhujainklusiivinen käyttö ei kytkeydy viron passiiviin. Aineistojen vertailu viittaa siihen, että puhujainklusiivinen käyttö on Viron inkerinsuomalaisilla vähentynyt, ja vähentymisen syynä näyttää olevan viron epäsuora kontaktivaikutus. Lisäksi vertailu osoittaa, kuinka puhujainklusiivisen passiivityypin semanttis-pragmaattiset funktiot limittyvät aktiivin kanssa, erityisesti monikon 1. persoonan ilmaisemisessa: Venäjän aineistossa passiivi on ottanut tätä funktiota aktiivin monikon 1. persoonassa taiutetuilta verbeiltä, jotka ovat harvinaisempia kuin Viron aineistossa.

4 Kääntäjä kohtaa suomen passiivin

4.1 Tutkimuksen taustaa

Toinen tapaustutkimuksemme koskee saksankielisiä tekstejä, jotka on käännetty suomesta. Kääntäminen on omanlaisensa kontaktitilanne, jossa kääntäjä liikkuu kahden kielen ja kulttuurin välillä. Sen yhteydessä esiintyvä kieltenvälinen vaikutus koskee kirjoitusta ja kirjoitettua kieltä: lähdetekstin jättämät jäljet näkyvät käännettyissä teksteissä, joihin ne taltioituvat. Kääntäminen on eräänlaista mallista kirjoittamista, jossa kääntäjä muotoilee erikielisen lähdetekstin pohjalta uuden kohdekielisen tekstin, ja tästä syystä käänнос väistämättä heijastelee lähdetekstinsä ominaisuuksia. Mauranen (1999) korostaakin, että käännökset toimivat ikkunana lähdekielen: lähdekielen ra-

kenne voi saada useita erilaisia käännösvastineita, mikä voi olla tutkijalle tärkeä vihje lähdekielen rakenteen polysemiasta tai polyfunktionaalisuudesta. Käännösvastineiden variaatio, frekvenssit, muoto, niiden ilmaiset distinktiot, näkökulma ja käyttökontekstit kertovat lähdekielen rakenteen piirteistä, ja käännöksiä analysoimalla tutkijan on mahdollista löytää lähdekielen rakenteesta uusiakin ominaisuuksia, jotka voivat jäädä huomaamatta yksikielisessä analyysissä. On kuitenkin tärkeää huomata, että käännosten avaama ikkuna lähdekielen rakenteeseen on aina kieliparikohtainen, ja näkymä voi olla toinen, jos käännoksen kieli vaihtuu.

Lähde- ja kohdetekstien vertailu avaa myös näkymän kääntäjän luomiin kieltenvälisiin kytköksiin: käänнос on aina kääntäjän tulkinta lähdetekstin ja lähdekielen rakenteen merkityksistä. Kääntäjät ovat kieliammattilaisia ja molempien työkieltensä asiantuntijoita, ja kieltenvälisten erojen ratkominen on heidän leipätyöhönsä kuuluvaa ”perussalopoliisityötä”, johon heillä on käytössään asianmukaiset työkalut ja -menetelmät ja johon monet heistä ovat nykyään saaneet koulutuksen. Kääntäjä monitoroi lähdetekstin ja kohdekielisten käännostratkaisujen välisiä kytköksiä käännosprosessin eri vaiheiden aikana jatkuvasti; lisäksi kääntäjän kielten välille luomista kytköksistä voidaan neuvotella kustannustoimittajan ja asiantuntijalukijan kanssa (vrt. Mäntynen 2012). Kieltenvälisten kytkösten luominen on siten tietoista asiantuntijatyötä ja poikkeaa tässä suhteessa edellisessä tapaustutkimuksessa käsitellyistä sosiaalisista kontaktitilanteista ja jäljempänä luvussa 5 tarkasteltavasta toisen kielen omaksumisesta. Niissä kytköksiä ja siltoja kontaktissa olevien kielten välille eivät tyypillisesti ole luomassa kieliasiantuntijat vaan tavalliset kielenpuhujat ja kielenoppijat.

Tässä tapaustutkimuksessa tarkastellaan sitä, mitä kohdekielen rakenteita kääntäjä käyttää, kun hän kääntää suomen subjektittomia passiivilauseita saksaan, jossa subjektittomat lauseet ovat hyvin harvinaisia ja jossa kääntäjän on miltei aina pakko lisätä subjekti: mikä osallistuja ilmaistaan subjektina? Suomenkielisten lähdetekstien vertailu niiden saksankielisten käännosten kanssa tuo yhtäältä ilmi kääntämisen aiheuttamaa kontaktivaikutusta. Toisaalta käännökset kertovat suomen passiivista: saksankielisten käännösvastineiden piirteet heijastelevat lähdekielen rakenteen ominaisuuksia. Tutkimusaineisto on koostettu suomalais-saksalaisesta *FinDe*-korpuksesta (ks. Kolehmainen & Stahl 2007), ja se sisältää 1980–1990-luvulla ilmestynyttä suomenkielistä kaunokirjallisuutta (6 teosta) ja asiaproosaa (2 teosta)¹³ sekä niiden saksannokset¹⁴. Kääntäjien äidinkieli on saksa, ja kahta tekstiä lukuun ottamatta saksantajina on toi-

13. Suomenkielisen kaunokirjallisuuden ja asiaproosen aineisto koostuu seuraavista teoksista: Haavikko, Paavo 1992: *Fleurin koulusyksy*; Härkönen, Anna-Leena 2000: *Avoimien ovien päivä*; Idström, Annika 1985: *Veljeni Sebastian*; Mäki, Reijo 1995: *Sukkanauhakäärme*; Nikula, Riitta 1993: *Rakennettu maisema. Suomen arkkitehtuurin vuosisadat*; Paasilinna, Arto 1988: *Suloinen myrkyneittäjä*; Tarkka, Jukka 1987: *Ei Stalin eikä Hitler. Suomen turvallisuuspolitiikka toisen maailmansodan aikana*; Tuuri, Antti 1989: *Talvisota*.

14. Mukana ovat seuraavat saksannokset: Haavikko, Paavo 1994: *Flours mittlere Reife* (käänt. Gisbert Jänicke); Härkönen, Anna-Leena 2001: *Herzstechen* (käänt. Dagmar Mißfeldt); Idström, Annika 1993: *Mein Bruder Sebastian* (käänt. Gabriele Schrey-Vasara); Mäki, Reijo 1997: *Die Strumpfbandnatter* (käänt. Andreas Ludden); Nikula, Riitta 1993: *Bebaute Landschaft. Finnlands Architektur im Überblick* (käänt. Carl-August von Willebrand); Paasilinna, Arto 1998: *Die Giftköchin* (käänt. Regine Pirschel); Tarkka, Jukka 1991: *Weder Stalin noch Hitler. Finnland während des zweiten Weltkrieges* (käänt. Carl-August von Willebrand); Tuuri, Antti 1992: *Winterkrieg* (käänt. Peter Uhlmann).

minut eri henkilöitä. Suomenkielisen lähdeaineiston koko on noin 300 000 sanetta. Koska aineistoa ei ole annotoitu, passiivipredikaatteja ei ollut mahdollista hakea automaattisesti. Sen sijaan haussa hyödynnettiin suomen passiivin morfologiaa: morfologisesti ja funktionaalisesti lähes yksiselitteisiä ovat indikaatiivin preesensin ja imperfektin sekä konditionaalin preesensin passiivisuffiksit¹⁵, joiden avulla analysoidut passiivipredikaatit poimittiin. Koska tavoitteena oli tarkastella subjektittomien lauseiden käännöksiä, poimittujen passiivipredikaattien joukosta karsittiin pois subjektin sisältävät esiintymät (esim. *me menttiin*). Lisäksi direktiivinen käyttö (esim. *Mennään!*) jätettiin pois. Näiden poistojen jälkeen analysoitavien suomenkielisten passiivipredikaattien määräksi jäi 902, ja seuraavassa luvussa tarkastellaan niiden saksankielisiä käännösvastineita. Tapaustutkimuksen tuloksia on aikaisemmin esitelty kahdessa artikkelissa, joiden viitekehys ja näkökulma ovat toiset.¹⁶

4.2 Mitä saksankieliset käännökset kertovat suomen passiivista?

Se, miten passiivilauseet on käännetty ja minkä osallistujan kääntäjä on valinnut subjektiksi, käy ilmi taulukosta 2, johon on koottu suomen passiivilauseiden saksankielisten käännösvastineiden frekvenssit analysoidussa aineistossa. Vastineet on ryhmitelty taulukkoon siten, että huomioon on otettu sekä syntaktiset rakennetyypit (taulukon rivit) että subjektin ominaisuudet (taulukon sarakkeet). Taulukko osoittaa, että saksan käännösvastineet hajoavat useampiin ryhmiin, joista kukin heijastelee erilaisia suomen passiivin piirteitä. Esittelemme seuraavassa keskeiset vastineryhmät ja pohdimme niiden suhdetta suomen passiiviin. Viittaamme tekstissä taulukon ryhmiin syntaktisten rakennetyyppien numerotunnusten (I–IV) ja subjektipiirteiden tunnus-ten (a–h) avulla. Tarkastelussa keskitytään ryhmiin Ia–Ie, Iie ja Iig. Kaikkien muiden ryhmien rooli on kokonaisuuden ja tutkimuksen pääkysymyksen kannalta merkityksetön, ja ne jäävät keskustelun ulkopuolelle.¹⁷

15. Haussa hyödynnettiin seuraavia myönteisten lauseiden passiivin päätteitä: *-taan/-tään, -daan/-dään, -laan/-lään, -raan/-rään, -naan/-nään, -tiin ja -isiin*.

16. Passiivista koskevat tulokset on ensimmäisen kerran esitelty äskettäin ilmestyneessä artikkelissa (Kolehmainen 2014) ja *man*-subjektia koskeva kvantitatiivinen data puolestaan vuonna 2011 (Kolehmainen 2011). Kummankin artikkelin viitekehys on kääntämisen universaalihypoteesien tutkimus. Käsillä olevaa tutkimusta varten dataa on osin jäsennelly uudestaan. Uutta on myös kielikontaktitutkimuksen viitekehys ja aineiston tulkinta tästä näkökulmasta.

17. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät seuraavat taulukon käännösvastineet, joita tässä lyhyesti avataan: Muodollista subjektia (If, 1,6 %) käytetään erilaisten idiomaattisten ilmausten pakollisena osana. Vaihtoehtoisesti se esiintyy lauseissa, joissa verbejä on satunnaisesti käytetty persoonattomasti. Kyse on tekijää häivyttävästä strategiasta (Kaufmann & Wunderlich 1998: 28): *Oltiin näemmä hyvää vauhtia menossa kohti Hirvensaloa → Es ging in schnellem Tempo nach Hirvensalo 'Sitä menttiin hyvää vauhtia Hirvensaloon'*. Infinitiivikonstruktio (Ilg, 1,7 %) taas ovat subjektittomia lauseita, joiden tekijä on ilmaistu matriisilauseen subjektina tai objektina: *Meikäläisillä oli ollut sellaiset suunnitelmat, että Niittykasemattia yritetään taas vallata – – → Die Unsrigen hatten geplant, – – erneut die Wiesenkasematte anzugreifen 'Meikäläiset olivat suunnitelleet hyökkäävänsä uudestaan Niittykasemattiin.'* Jos infiniitivikonstruktion matriisilauseessa ei ole henkilöviitteistä osallistujaa, tilanteeseen tulkitaan geneerinen henkilötekijä (vrt. *Duden-Grammatik* 2005: 865). Myös viimeinen jäljellä oleva ryhmä IVh on epärelevantti. Se sisältää sekalaisen joukon lähdetekstin passiivirakenteista voimakkaasti poikkeavia käännösvastineita, joita ei ole mielekästä rakennepiirteiden tai subjektin puolesta vertailla lähdekielen passiiviin. Lisäksi se sisältää tapaukset, joissa suomen passiivista ei ole käännetty lainkaan.

Taulukko 2.
 Suomen passiivilauseiden käännösvastineiden absoluuttiset ja suhteelliset esiintymistiheydet aineistossa (+AG = tekijä, +PAT = patientti, +hum = henkilöviitteinen, –hum = ei-henkilöviitteinen). Prosenttiluvut kertovat ilmiön osuuden käännösvastineiden kokonaismäärästä (N = 902).

Syntaktiset rakennetyypit	Subjektin ominaisuudet						Muut		Yhteensä
	a) +AG +hum. Geneeris- indefiniittinen subjekti	b) +AG +hum. Referenssiltään spesifi pronominisubjekti	c) +AG +hum. Referenssiltään spesifi substantiivisubjekti	d) +AG –hum. Referenssiltään spesifi substantiivisubjekti	e) +PAT	f) Muodollinen subjekti	g) Ei subjektia	h) Ei voi analysoida	
I. Aktiivi	187 20,7 %	210 23,3 %	25 2,8 %	92 10,2 %	15 1,7 %	14 1,6 %			543 60,2 %
II. Passiivi					241 26,7 %		12 1,3 %		253 28 %
III. Infinitiivi-konstruktio							15 1,7 %		15 1,7 %
IV. Muut								91 10,1 %	91 10,1 %
Yhteensä	187 20,7 %	210 23,3 %	25 2,8 %	92 10,2 %	256 28,4 %	14 1,6 %	27 3 %	91 10,1 %	902 ~100 %

Miltä suomen passiivi näyttää saksankielisten käännösvastineiden ja niiden subjektien valossa? Taulukosta 2 selviää,¹⁸ että suomen subjektittomat passiivilauseet on useimmiten käännetty lauseilla, joissa on ilmisubjekti: subjektittomien lauseiden osuus käännöksistä on vain kolme prosenttia (IIg, IIIg). Subjektin läsnäolo kertoo enemmän saksan kieliopista kuin suomen passiivin piirteistä, mutta se, minkä syntaktisen rakennetyypin kääntäjä valitsee ja minkä osallistujan hän ilmaisee subjektina, heijastelee lähdekielen rakenteen ominaisuuksia. Subjektillisten käännösvastineiden joukosta erottuu nimittäin selkeästi kaksi päätyyppiä, joita jäljempänä havainnollistetaan: henkilöviitteisten tekijäsubjektien osuus on suurin, yhteensä 46,8 prosenttia (Ia, Ib, Ic), ja patienttsubjektien 28,4 prosenttia (Ie, Iie). Kaikki muut subjektit ovat harvinaisempia: ei-inhimillisten tekijäsubjektien osuus on 10,2 prosenttia (Id) ja semanttisesti tyhjän, muodollisen subjektin 1,6 prosenttia (If). Taulukko osoittaa lisäksi syntaktisen rakenteen ja subjektin piirteiden välisen liiton. Aktiivilauseiden subjektit ovat useimmiten agenttiivisia ja ihmisviitteisiä (Ia, Ib, Ic, yhteensä 46,8 %) tai vain agenttiivisia (Id, 10,2 %). Patienttsubjekti, joka esiintyy aineiston otoksen aktiivilauseissa ainoastaan modaalisisissa erityisrakenteissa (Ie, 1,7 %), taas on passiiville tunnusomainen piirre: suurimmalla osalla saksan passiivivastineita on patienttsubjekti (Iie). Intransitiivisista verbeistä muodostettu impersonaalinen subjektiton passiivi (IIg, tyyppiä *Gestern wurde getanzt* 'Eilen tanssittiin') taas esiintyy hyvin harvoin (1,3 %), vaikka subjektittomuutensa puolesta juuri se on suomen passiivia läheisimmin vastaava vaihtoehto.

Käännösvastineiden pääsubjektityypit ilmentävät suomen passiivin eri piirteitä. Suomen passiivin avaama viittaus henkilötekijään on piirre, joka tuo passiivin lähelle henkilötekijän toimintaa kuvaavia aktiivilauseita ja johon tutkijat ovat viittaneet vaihtoehtoisilla passiivin korvaavilla käsitteillä, kuten esimerkiksi impersonaali, indefiniitti ja neljäs persoona (ks. lukua 2). Henkilötekijyyden heijastumaa ovat vastine-ryhmät Ia, Ib ja Ic, joiden osuus on yhteensä miltei puolet koko aineistosta (46,8 %). Niiden predikaattiverbit ovat aktiivissa ja tekijäsubjektit henkilöviitteisiä. Vastine-ryhmien Ia ja Ib esiintymistiheys on ryhmää Ic korkeampi. Tästä syystä niiden subjekteja analysoidaan tarkemmin taulukossa 3, jossa luetellaan ryhmien Ia ja Ib subjektit ja ilmoitetaan niiden frekvenssit.

Ryhmässä Ia (20,7 %) subjektina on henkilöviitteinen (+hum) geneeris-indefiniittinen pronominilla tai substantiivilla ilmaistu tekijä (+AG), jonka täsmällinen identiteetti jää tuntemattomaksi. Se on 'kuka tahansa', 'ihmiset yleensä', 'joku' tai epämääräinen joukko 'heitä' tai 'niitä' tai 'kaikki'. Taulukosta 3 käy ilmi, että korkein frekvenssi on *man*-pronominilla (175 esiintymää; vrt. ruotsin *man*, englannin *one*, ranskan *on*). Muiden käännöksissä geneeris-indefiniittisesti käytettyjen subjektien esiintymistiheys on pieni (12 esiintymää); ne on lueteltu taulukossa 5. Kiinnostavaa on, että *man*-pronominin käyttö on ylipäätään poikkeuksellisen yleistä

18. Käännösvastineiden ryhmät vastaavat pitkälti Bartschin (1985) tuloksia. Yksityiskohtaisempaa tulosten vertailua ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä, sillä Bartschin tutkimus, joka on kontrastiivinen analyysi saksan passiivin suomenkielisistä ja suomen passiivin saksankielisistä käännösvastineista, ei anna tietoa vastineiden yleisyydestä eikä vastineena esiintyvien rakenteiden subjektien ominaisuuksista.

Taulukko 3.

Esiintymistiheydeltään suurimpien aktiivirakenteiden Ia ja Ib subjektit frekvensseineen.

Ia) Geneeris-indefiniittiset subjektit:	
• <i>man</i>	175
• muut: <i>sie</i> 'he', <i>die</i> 'ne', <i>wer</i> 'kuka (tahansa)', <i>jemand</i> 'joku', <i>alle</i> 'kaikki', <i>Leute</i> 'ihmiset'	12
Yhteensä	187
Ib) Referenssiltään spesifit pronominisubjektit:	
• <i>wir</i> 'me'	138
• <i>sie</i> 'he'	39
• muut: <i>ich</i> 'minä', <i>du</i> 'sinä', <i>er</i> 'hän (mask.)', <i>sie</i> 'hän (fem.)', <i>ihr</i> 'te', <i>sie</i> 'he', <i>der</i> 'mask. dem. pron.'	33
Yhteensä	210

suomesta käännettyissä teksteissä: *FinDe*-korpuksen viiden teoksen pistokokeessa, jossa mukana oli suomesta saksannettua kaunokirjallisuutta ja asiaproosaa, sen frekvenssi tuhatta sanaa kohden oli 4,3. Saksankielisessä ei-käännettyssä vertailuaineistossa sen esiintymistiheys oli huomattavasti pienempi: saksankielisen vuonna 2008 ilmestyneen sanomalehden vuosikerrassa vastaava luku oli 1,5, ei-käännettyssä saksankielisessä nykyaunokirjallisuudessa (52 teosta) 2,2 ja ei-käännettyssä nykyasiaproosassa (11 teosta) 2,3.¹⁹ *man*-pronominin yliedustus käänöksissä johtuu kääntämiseen liittyvästä kontaktivaikutuksesta, ja suurin osa *man*-pronominin sisältämistä käänöslauseista palautuu joko suomen passiivi- tai nollapersoonalauseisiin. (Kolehmainen 2011.)

Geneeris-indefiniittisten henkilösubjektien (Ia) kanssa suurin piirtein yhtä suuren subjektiryhmän muodostavat aktiivissa olevien predikaattien referenssiltään spesifit henkilöviitteiset pronominisubjektit (Ib, 23,3 %). (Termiä *spesifi* käytetään tässä geneeris-indefiniittisen vastakohtana viittaamassa tunnistettavaan referenttiin.) Henkilötekijän identifiointi edellyttää kääntäjän tulkintaa. Suomen passiivin implikoima henkilötekijä voidaan usein päätellä kontekstista, ja kertoja tai puhuja voi lukeutua tai olla lukeutumatta tekijöiden joukkoon (ks. lukua 2). Ryhmän Ib käänösvastineet heijastavat tätä piirrettä. Taulukko 3 osoittaa, että aineistossa yleisimmät ovat puhujainklusiivinen *wir* 'me' (138 esiintymää) ja puhujaekslusiivinen *sie* 'he' (39 esiintymää); jälkimmäistä havainnollistaa esimerkki 20. Muut taulukossa luetellut henkilöviitteiset pronominisubjektit ovat harvinaisempia (yhteensä 33 esiintymää).

- (20) Kolme aikuista johti kulkuetta – -. Mihin heitä *viettiin*? kysyin illalla Kaarinalta.

19. Vertailuaineistot koostettiin Institut für Deutsche Sprachen korpuksista (ks. <http://www.ids-mannheim.de/>).

- Drei Erwachsene führten den Zug an. – – Wohin haben *sie* sie gebracht? fragte ich Kaarina am Abend. [’Kolme aikuista johti kulkuetta. Mihin he veivät heidät?, kysyin Kaarinalta illalla.’]

Suurin osa ryhmän Ib esiintymistä noudattaa esimerkin 20 mallia (182 esiintymää). Joukosta erottuu pieni määrä tapauksia (N = 28), joissa henkilöviittaus esiintyy jo lähdetekstin passiivilauseessa. Se ei ole subjekti vaan jokin muu lauseenjäsen, josta tulee saksan aktiivilauseeseen subjekti:

- (21) Mulle *maksetaan* joka ainoasta poikasesta rahtina kymmenen penniä kappale – –.
- *Ich kriege* pro Stück zehn Pfennig Fracht – –. [’Minä saan kappaleelta kymmenen penniä rahtina.’]

Omat ryhmänsä muodostavat referenssiltään spesifit substantiivisubjektit (Ic ja Id), joiden viittauskohteet vaihtelevat. Osa on henkilöviitteisiä (Ic, 25 esiintymää, 2,8 %), osa ei-inhimilliseen (–hum) referenttiin viittaavia (Id, 92 esiintymää, 10,2 %). Kaikki tapaukset sisältävät syntaktisen muutoksen, jossa suomen passiivilauseeseen objekti (esim. 22) tai muu lauseenjäsen (esim. 23) nostetaan subjektiksi.

- (22) Kaupunkitaiteelliset ideat *saatiin* Hollannista.
- *Künstlerische Ideen* für den Städtebau kamen damals aus den Niederlanden. [’Taiteelliset ideat kaupunkirakentamiseen tulivat siihen aikaan Hollannista.’]
- (23) Elämässä *vaaditaan* paljon tahtoa.
- *Das Leben fordert* viel Willenskraft. [’Elämä vaatii paljon tahdonvoimaa.’]

Edellä käsiteltyjen agenttiivisten henkilösubjektien (Ia, Ib, Ic) rinnalla toisen pääsubjektityypin (Ie, Iie) muodostaa patienttisubjekti (+PAT). Saksan patienttisubjektia, jonka predikaatti on erityinen passiivia muistuttava aktiivikonstruktio (Ie) tai verbin passiivimuoto (II), vastaa usein suomenkielisen lähdetekstin rakenteessa patienttiobjekti (ks. jäljempänä esim. 24–25). Molemmat rakenteet (Ie ja Iie) säilyttävät anonyymisuuden, joka on ominaista suomenkielisen lähdetekstin passiivirakenteen henkilötekijälle.

Saksan aktiivipredikaattien pienin alaryhmä Ie (1,7 %) koostuu mahdollisuutta ilmaisevista modaalisisistä rakenteista (esim. *sein zu* -rakenne, ks. esim. 24), jotka saksan kieliopeissa subjektin patienttiroolin vuoksi usein rinnastetaan passiiviin (vrt. esim. Eroms 2000: 407–411; Zifonun, Hoffmann & Strecker 1997: 1792). Saksan subjekti säilyttää suomen objektin semanttisen roolin:

- (24) Näyttää siltä, että vain noin 20 % miehistä *voitaisiin* luokitella oikeistoradikaaleiksi.
- Wahrscheinlich *sind* nur etwa 20 Prozent der Männer als rechtsradikal *einzustufen*. [’Todennäköisesti vain noin 20 prosenttia miehistä_[subj. saksassa] on luokiteltavissa oikeistoradikaaleiksi.]

Passiivilauseet muodostavat toiseksi suurimman käänkösvastineiden ryhmän (II, 28 %). Intransitiivisesta verbistä muodostettu impersonaalinen passiivi on saksassa subjektiton (IIg, 12 esiintymää); monipersoonaisen passiivin subjekti on semanttiselta rooliltaan patientti (IIe, 241 esiintymää). Intransitiivisia verbejä lukuun ottamatta passiivilauseet käänkösvastineina edellyttävät aina syntaktista muutosta, jossa suomen passiivilauseen objektista (esim. 25) tai jostain muusta lauseenjäsenestä tulee saksan passiivilauseen subjekti. Aineiston passiivivastineiden joukossa ei esiinny yhtään *von*-lauseketta (vrt. englannin *by*, ruotsin *av*), jonka avulla saksan passiivilauseissa ilmaistaan henkilötekijää. Epävolitionaalista, instrumenttia muistuttavaa tahoja ilmaisevia *durch*-lausekkeita sen sijaan oli muutama (7 esiintymää); tätäkin havainnollistaa esimerkki 25.

- (25) – – olen äkkiä aivan rauhallinen kuin minua *kannateltaisiin* tyynessä, lämpimässä vedessä.
- – – ich bin auf einmal ganz ruhig, als *würde* ich durch seichtes, warmes Wasser *getragen*. [’Olen äkkiä aivan rauhallinen, kuin minua_[subj. saksassa] kannateltaisiin tyynen, lämpimän veden taholta.’]

Kokoavasti voidaan todeta, että saksankielisten vastineiden syntaktiset rakennetyypit ja subjektien kaksi päätyyppiä, henkilöviitteiset tekijäsubjektit ja patienttsubjektit, tuovat esille kahdenlaisia kääntäjän tekemiä kieltenvälisiä kytköksiä ja nostavat esille eri piirteitä suomen passiivista. Ensinnäkin suomen passiivin P-prototyypin (Shore 1986) piirteiden heijastumaa ovat aktiivissa olevat saksankieliset käänkösvastineet, jotka muodostavat käänkösvastineiden suurimman ryhmän ja tuovat korostaisesti ilmi suomen passiivin yhteyden aktiiviin. Aktiivissa olevat käänkösvastineet ilmentävät myös henkilötekijyyttä: suurin osa aktiivipredikaattien subjekteista on henkilöviitteisiä. Henkilötekijän merkitys korostuu myös, kun tarkastellaan yksittäisten subjektien esiintymistiheyksiä: suomen passiivi on rakenne, joka aiheuttaa geneeris-indefiniittisen *man*-pronominin yliedustumista saksannoksissa. Henkilöviitteisten subjektien ryhmä jakautuu kahtia: osa on viittaussuhteeltaan geneeris-indefiniittisiä, osan referentit taas ovat spesifisiä, joko puhujainklusiivisia tai -eksklusiivisia, ja niiden identiteetin kääntäjä on identifioinut kontekstista – piirre, joka sekin on ymmärrettävissä suomen passiivin ominaisuuksien pohjalta. Toiseksi patienttsubjektien esiintyminen passiivipredikaattien tai passiivia muistuttavien rakenteiden yhteydessä on lähinnä K-prototyypin (Shore mt.) heijastumaa, ja patienttsubjektit säilyttävät usein suomen passiivin patienttiosallistujan semanttisen roolin, vaikka syntaktinen rooli

muuttuikin (usein objektista subjektiksi). Patienttsubjektin osuus aineistossa on kuitenkin huomattavasti pienempi kuin aktiivipredikaattien kanssa esiintyvien henkilösubjektien.

5 Toisen kielen oppija kohtaa englannin passiivin

5.1 Tutkimuksen taustaa

Kolmas tapaustutkimuksemme käsittelee kieltenvälistä vaikutusta suomalaisten oppijoiden L2-englannin passiivin käytössä. Aineisto pohjautuu Meriläisen (2010) väitöskirjassaan²⁰ hyödyntämiin suomen- ja ruotsinkielisten ylioppilaskokelaiden A1-englannin kielen kirjoitelmiin. Kieltenvälinen vaikutus on yksi niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat eniten vieraan kielten omaksumiseen, mutta sen luotettava tunnistaminen on haasteellista, koska se saattaa kietoutua muihin oppimisprosesseihin ja kielenomaksumiseen vaikuttaviin tekijöihin (esimerkiksi sellaisiin yleisiin kognitiivisiin prosesseihin kuin yksinkertaistamiseen tai väärään yleistämiseen, ks. esim. Ellis 2008: 80–82; Jarvis & Pavlenko 2008: 192–193). Siksi onkin esitetty, että kieltenvälisen vaikutuksen tunnistamisen tulisi perustua kolmenlaiseen vertailuun (Jarvis 2000): a) samaa äidinkieltä puhuvien oppijoiden tuotosten vertailuun (oppijaryhmän sisäisen homogeenisuuden toteamiseksi), b) eri äidinkieltä puhuvien oppijaryhmien vertailuun (kahden oppijaryhmän välisen heterogeenisuuden toteamiseksi) sekä c) oppijan äidinkielen ja vieraan kielen käytön vertailuun (oppijaryhmän sisäisen kongruenssin toteamiseksi). Lisäksi vertailuryhmiä valittaessa on huomioitava d) muut kieltenväliseen vaikutukseen vaikuttavat muuttujat, kuten ikä, kielitaidon taso, sosiokulttuurinen ja koulutuksellinen tausta, kohdekielelle altistuminen sekä kielen osa-alue tai tehtävätyyppi.

Tässä tapaustutkimuksessa edellä mainitut kriteerit toteutuivat niin, että a) siirtovaikutukseksi tulkitut piirteet osoittautuivat yleisiksi suomenkielisten ylioppilaskokelaiden aineistossa, b) mutta niitä ei esiintynyt tai ne olivat harvinaisia ruotsinkielisten ylioppilaskokelaiden aineistossa. Kontrastiivinen vertailu c) taas osoitti rakenteiden olevan erilaisia suomen ja englannin mutta samankaltaisempia ruotsin ja englannin välillä. Siirtovaikutukseen mahdollisesti vaikuttavia d) muita muuttujia voi suomen- ja ruotsinkielisten ylioppilaskokelaiden kohdalla pitää pitkälti vakioina: aiemmissa tutkimuksissa suomen- ja ruotsinkielisten englanninoppijoiden on todettu olevan keskenään vertailukelpoisia ryhmiä muun muassa samankaltaisen koulutus- ja kulttuuritaustan takia (ks. esim. Ringbom 1987, 2007; Jarvis 2000). Ainoaksi oppijaryhmien välisiä eroja selittäväksi tekijäksi jää siten äidinkielen tausta ja äidinkielen vaikutus.

---

20. Meriläisen englannin kielen oppiaineeseen tehty väitöskirja (2010) käsittelee leksikaalisen ja syntaktisen siirtovaikutuksen eri muotoja suomen- ja ruotsinkielisten ylioppilaskokelaiden englannin kielen kirjoitelmissa sekä pyrkii selvittämään, ovatko äidinkielen vaikutuksesta johtuvat norminvastaiset rakenteet vähentyneet tutkitulla aikavälillä (1990, 2000 ja 2005), jolloin suomalaisten englannin kielen taidon uskotaan parantuneen mm. lisääntyneen englannin kielen käytön ja kommunikatiivispainotteisen kielenopetuksen ansiosta.

Vaikka toisen kielen omaksumisen nykynäkemyksen mukaan äidinkielen ja kohdekielen välisten erojen ei ajatella automaattisesti johtavan oppimisvaikeuksiin ja norminvastaisiin rakenteisiin (ks. Paulasto, Kolehmainen, Kumpulainen, Meriläinen & Riionheimo 2014 tässä numerossa), erilaiset rakenteet ovat kuitenkin usein niitä, jotka ovat vaikeimpia oppia (ks. esim. Ringbom 2007). Tämä ilmenee myös Meriläisen (2010) tutkimuksesta, joka osoittaa suomenkielisten ylioppilaskokelaiden englannin kielen kirjoitelmien norminvastaisuuksien liittyvän nimenomaan sellaisiin rakenteisiin, joissa suomi ja englanti eroavat toisistaan. Tällaisia ovat esimerkiksi passiivi, eksistentiaalilause, alisteinen kysymyslause, futuuri ja prepositiorakenteet. Ruotsinkielisten ylioppilaskokelaiden kirjoitelmissa vastaavia normista poikkeavia rakenteita ei esiinny tai ne ovat hyvin harvinaisia. Selityksen tarjoaa positiivinen siirtovaikutus: äidinkielen kanssa samankaltaiset kohdekielen rakenteet ovat helpompia omaksua.²¹

Tämän tapaustutkimuksen aineisto koostuu yhteensä 500 kirjoitelmasta, jotka on koottu vuosina 1990 (173 kirjoitelmaa), 2000 (147 kirjoitelmaa) ja 2005 (180 kirjoitelmaa) eri kouluista eri puolilta Suomea (ks. tarkemmin Meriläinen 2010: 50–57). Ylioppilaskokelaiden tehtävänä oli kirjoittaa annetusta otsikosta tai teemasta 150–250 sanan mittainen englanninkielinen teksti. Tehtävänannossa saatettiin antaa lyhyitä ohjeita tai esittää kysymyksiä, joita kirjoitelmassa tulisi käsitellä, mutta mitään kirjoitelmassa hyödynnettävää englannin- tai suomenkielistä tausta-aineistoa tehtävänannot eivät sisältäneet. Meriläisen tutkimusta varten haettiin oikein muodostetut passiivit korpuksella käyttämällä apuna englannin passiivirakenteen apuverbin *be* eri persoona-, aika- ja kielto- ja kieltomuotoja sekä modaalisia liittomuotoja, ja tämän jälkeen eroteltiin passiivirakenteet manuaalisesti aktiivimuodoista. Norminvastaiset passiivimuodot poimittiin aineistosta kokonaan manuaalisesti.

Kieltenvälistä vaikutusta lähestytään tässä tapaustutkimuksessa oppijan tuottamien kohdekielen norminvastaisten rakenteiden avulla. Ne ovat yksi kieltenvälisen vaikutuksen ilmentymä ja tarjoavat yhden ikkunan oppijan mieleen ja kognitiivisiin prosesseihin kertomalla siitä, kuinka kielenoppija hahmottaa kieltenvälisiä samankaltaisuuksia tai eroja ja millaisia kieltenvälisiä kytköksiä hän luo osaamiensa kielten ilmiöiden välille. Metodisesti tämä luku poikkeaa siis selvästi edellisestä luvusta, jossa analysoitiin kohdeteksteissä esiintyviä normien mukaisia rakenteita. Tätä artikkelia varten Meriläisen (2010) aineiston englannin normien vastaiset passiivimuodot on analysoitu ja tulkittu uudestaan siitä näkökulmasta, mitä ne kertovat kontaktivaikutuksesta ja suomen passiivista. Norminvastaisuuksia esiintyy lähinnä sellaisissa kirjoitelmissa, jotka eivät saavuttaneet ylioppilaskokeessa korkeimpia arvosanoja. Seuraavan alaluvun esimerkeissä ilmenee myös muita kuin passiiviin liittyviä normipoikkeamia, mutta tässä artikkelissa emme kiinnitä niihin huomiota.

21. Muut tutkijat ovat todenneet vastaavanlaisia eroja suomen- ja ruotsinkielisten oppijoiden välillä. Englannin kielen oppiminen etenee suomenkielisillä oppijoilla huomattavasti hitaammin kuin ruotsinkielisillä oppijoilla, jotka hyötävät äidinkielen ja vieraan kielen samankaltaisuudesta ja suoriutuvat suomenkielisiä oppijoita paremmin lähes kaikilla kielitaidon osa-alueilla (Ringbom 1987, 2007). Ryhmien välillä on havaittu äidinkielen vaikutuksesta johtuvia eroja mm. artikkelien, prepositioiden ja fraasiverbien käytössä (Ringbom 1987, 2007; Jarvis & Odlin 2000; Sjöholm 1995).

5.2 Mitä kieltenvälinen vaikutus oppijanenglannissa kertoo suomen passiivista?

Suomenkielisten ylioppilaskokelaiden kirjoitelmien passiivin käyttöä koskevat tulokset on koottu taulukkoon 4. Taulukosta käy ilmi, että tarkasteltuna ajanjaksona norminmukaisia passiivirakenteita on yhteensä 445 (46/10 000 sanaa) ja norminvastaisia 48 (5/10 000). Norminvastaisten rakenteiden luokka käsittää tapaukset, joissa standardienglannissa esiintyisi passiivi ja joissa oppija on käyttänyt jotain muuta predikaatin muotoa sen sijaan. Passiivin kanssa vaihtoehtoisena englannin kohdekielen rakenteena tulisi joissakin tapauksissa kyseeseen myös aktiivi geneerisen pronominisubjektin kanssa.²² Norminmukaiset rakenteet muodostavat aineistossa selkeän enemmistön, ja kaikkiaan suomenkieliset oppijat hallitsevat englannin passiivin hyvin. Toisaalta ero verrattuna ruotsinkielisiin ylioppilaskokelaisiin on yhtä selvä: ruotsinkielisten kirjoitelmissa on vain yksi vastaavantyyppinen norminvastaisuus (0,36/10 000). Ero näiden kahden oppijaryhmän välillä on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$), ja sen syytä kannattaa siten tarkastella lähemmin.

Taulukko 4.

Passiivirakenteet suomenkielisten ylioppilaskokelaiden kirjoitelmissa.

	Norminmukaiset rakenteet		Norminvastaiset rakenteet		Yhteensä		Norminvastaiset %
	N	/10 000	N	/10 000	N	/10 000	
1990	190	57,2	20	6,0	210	63,2	9,5
2000	110	38,8	14	4,9	124	43,7	11,3
2005	145	41,2	14	4	159	45,2	8,8
Yhteensä	445	46	48	5	493	50,9	9,7

Taulukko 4 osoittaa, että norminvastaisten passiivirakenteiden määrä suhteessa norminmukaisiin passiivirakenteisiin vaihtelee välillä 8,8–11,3 % vuosien 1990, 2000 ja 2005 kirjoitelmissa. Normipoikkeamien määrässä ei siten ole havaittavissa merkittävää muutosta tutkitulla aikavälillä. Tulos vastaa muiden Meriläisen (2010) analysoimien syntaksivirheiden frekvenssejä, jotka olivat myös pysyneet samalla tasolla tai jopa hie-man kasvaneet tutkitulla aikavälillä. Yksi keskeisistä löydöksistä olikin se, että toisin kuin sanastolliset siirtovaikutusvirheet, jotka vähentyivät merkittävästi tutkitulla aikavälillä, syntaktisen siirtovaikutuksen aiheuttamat norminvastaisuudet pysyivät yhtä yleisinä tai jopa lisääntyivät. Tämä näyttäisi liittyvän siihen, että äidinkielestä poikkeavien syntaktisten rakenteiden hallinta ei välttämättä kehity samaa tahtia kielitaidon muiden osa-alueiden kanssa.

22. Englannin geneeristen pronominisubjektien (*one, you*) käyttö vastaa usein suomen passiivia, sillä molemmat implikoivat ihmistarkoitteista tekijää (Karttunen 1977: 112). Myös englannissa verbin passiivi voi limittyä sellaisten aktiivipredikaattien kanssa, joilla on tällainen geneerinen pronominisubjekti (esim. Quirk ym. 1985: 353–354), mutta usein passiivin ja geneeristen pronominiinien välillä on tyyliero.

Ero suomen- ja ruotsinkielisen kieltenoppijoiden välillä ja normipoikkeamien määrän tasaisuus eri vuosina viittaavat siihen, että englannin normeista poikkeavien passiivien käyttö kytkeytyy tavalla tai toisella suomen passiivin ominaislaatuun. Tarkastelemme seuraavaksi oppijoiden tuottamia kohdekielen normien vastaisia ilmauksia vertaamalla niitä yhtäältä norminmukaisiin rakenteisiin ja toisaalta oppijan äidinkielen vastaavassa kontekstissa käytettävään rakenteeseen. Pyrimme osoittamaan, että tämä vertaileva laadullinen analyysi tukee oletusta todennäköisestä kieltenvälisestä vaikutuksesta. Ihannetapauksessa tutkija voi oppijankielen analyysissä kerätä aineistoa samoilta oppijoilta sekä vieraan kielen että äidinkielen käytöstä, jolloin hän voi luotettavasti osoittaa, mitä rakennetta oppija olisi käyttänyt vastaavassa kontekstissa äidinkielessään (vrt. Jarvis 2000). Silloin kun tämä ei ole mahdollista, tutkija joutuu turvautumaan oppijan äidinkielen ja kohdekielisen tuotoksen kontrastointiin: oppijankielisen tuotoksen eräänlainen ”takaisinkäännös” äidinkieleen auttaa päättämään, mikä äidinkielen rakenne on voinut olla oppijan norminvastaisen kohdekielen käytön lähtökohtana ja minkä rakenteiden välille kieltenvälinen kytkös on oppijan mielessä rakentunut (vrt. Meriläinen 2010: 57–62). Tämä päättelyketju on tutkijan tulkintaa. Seuraava analyysi perustuukin lähinnä tämänkaltaiseen tulkintaan oppijoiden tuottamista norminvastaisista englannin rakenteista ja niiden mahdollisista suomenkielisistä vastineista. Seuraavissa esimerkeissä englannin norminmukainen rakenne ja tutkijan tulkinta äidinkielen rakenteesta on esitetty sulkeissa. Oppijoiden norminvastaisia rakenteita kuvataan seuraavassa kahdesta näkökulmasta: ensin pyritään kuvaamaan haasteita, joita oppijoilla on passiivipredikaatin muodostuksessa, ja sen jälkeen tarkastellaan predikaattien syntaktis-semanttista ympäristöä.

Tarkastelluissa suomenkielisten oppijoiden norminvastaisissa rakenteissa norminmukaisen passiivipredikaatin tilalla esiintyy verbinmuotoja, joilta englannin passiivin tunnuksat (apuverbi *be* tai pääverbin partisiippi) puuttuvat. Oppijoiden käyttämät verbinmuodot ovat taivuttamattomia verbin ”paljaita” muotoja (esim. 26), verbin aktiivimuotoja, jotka eivät kongruoi lauseen subjektin kanssa (esim. 27), tai partisiippeja ilman taipunutta finiittiverbiä (esim. 28). Englannin normeista poikkeavat yksiosaiset predikaatit ovat näissä tapauksissa yhdenmukaisia suomen kielen kanssa, sillä suomen passiivin preesens ja imperfekti ovat morfologisesti muodostettuja yksisanaisia muotoja, kun taas englannin passiivi on aina perifrastinen rakenne. Englannin taivutusaineiksia (yksikön 3. persoonan ja menneen ajan partisiipin päätteiden) sisältävät esimerkit 27 ja 28 puolestaan ovat rakenteeltaan morfologisestikin isomorfisia suomen passiivin kanssa, kun molemmat koostuvat vartalosta ja jonkinlaisesta morfologisesta aineksesta.

- (26) There *need* help very much (*is needed* / *people need*, vrt. *tarvitaan*)
- (27) A dog is man’s best friend, because you can talk to it and it listen you always you want. We can use it in different tasks to useful purposes. They *uses* to hunting (*are used*, vrt. *käytetään*)

- (28) Only trouble was that we just practise words and grammar *forgotten* (*was forgotten*, vrt. *unohdettiin*)

Norminvastaisten predikaattien joukosta erottuu myös alatyyppejä (N = 5), jossa oppija on pyrkinyt käyttämään englannin passiivin perfektiiä ja tuottanut perifrastisen verbinmuodon, josta kuitenkin puuttuu joko passiivin apuverbi *be* (esim. 29–30) tai apuverbi *have* (esim. 31). Näissäkin tapauksissa oppijankielen predikaatit ovat rakenteeltaan isomorfisia suomen kielen kanssa: suomen passiivin perifrastinen perfekti on kaksiosainen (apuverbi *olla* sekä pääverbin partisiippimuoto), kun taas englannin passiivin perfektit ovat kolmiosaisia. Vaikuttaa siis siltä, että passiivipredikaatin muodostuksessa ilmenevät normipoikkeavat noudattelevat suomen passiivin vastaavan aikamuodon rakennetta, ja tämän isomorfian taustalla voi olla oppijan luoma morfologinen kytkös äidinkielen ja kohdekielen rakenteiden välille.

- (29) All unnecessary things and bad waters *have thrown* to the ocean (*have been thrown*, vrt. *on heitetty*)
- (30) The EU is so strong that Europe's wars *have fought* (*have been fought*, vrt. *on sodittu*)
- (31) Mobilephone producing *is moved* to cheaper countries mostly in East Europe and China (*has been moved*, vrt. *on siirretty*)

Edellisten esimerkkien (26–31) vertailu suomeen osoittaa, että norminvastaisen englannin passiivin lähtökohdaksi hahmottuu usein suomen passiivi. Osa norminvastaisista englannin rakenteista on taas sellaisia, että niitä voisi suomessa vastata yhtä hyvin passiivi kuin nollapersoona (ks. esim. 32–33). Nämä kaksi suomen rakennetta voivatkin usein esiintyä samassa kontekstissa, ja ne eroavat toisistaan lähinnä siinä, että passiivi implikoi monikollista ja nollapersoona yksiköllistä henkilöosallistujaa (ks. esim. Hakulinen 2001 [1987]; Järventausta 1991: 184; VISK § 1363).²³

- (32) *Can say* that without Nokia Finland would be just a country near by north pole (*it can be said*, vrt. *voi/voidaan sanoa*)
- (33) I would like that spanish *could choose* in the Secondary School, too (*could be chosen*, vrt. *espanja voitaisiin valita / espanjan voisi valita*)

---

23. Rakenteiden välillä ilmenee kuitenkin kielen käytössä osittaista semanttista työnjakoa, sillä nollapersoonan implikoima persoona on semanttiselta rooliltaan lähinnä kokija, passiivin taas useimmiten tekijä (Laitinen 2006: 340; Helasvuo 2006: 248). – Passiivin ja nollapersoonalauseiden (N = 31) lisäksi norminvastaisten passiivirakenteiden taustalta löytyi suomen U-johdoksia (N = 17), joita tässä artikkelissa ei kuitenkaan ole relevanttia tarkastella lähemmin. Vrt. esim. *There is always somebody that will hurt (be/get hurt)*, vrt. *loukkaantua*; *What is awful, man's and animal's balance, naturebalance is destroying at the same time (being destroyed)*, vrt. *tuhoutua*.

Edellä esitetyt esimerkit havainnollistavat englannin passiivipredikaatin muodostuksen ongelmia. Kokonaan toisenlainen näkökulma norminvastaisiin passiivirakenteisiin avautuu, kun tarkastelu kohdistetaan predikaattien syntaktis-semanttiseen ympäristöön. Se nimittäin vastaa useimmiten englannin norminmukaisten passiivilauseiden ympäristöä: lähes kaikki oppijoiden tuottamat norminvastaiset passiivilauseet sisältävät lauseenalkuiseksi nostetun patientiksi hahmottuvan osallistujan, joka ei yleensä ole ihmisviitteinen. Henkilöosallistuja on taka-alaistettu ja jää kokonaan ilmaisematta. Tätä havainnollistaa esimerkki 34, mutta sama asia käy ilmi myös useimmista aikaisemmista esimerkeistä. Niissä tapauksissa (N = 2), joissa osallistuja on henkilöviitteinen, se on rooliltaan myös patientti (ks. esim. 35).

- (34) There is a lot of animals in the world, which *use* an awful way (*are used*, vrt. *käytetään*)
- (35) People *shouldn't punished* because of unhealthy habits (*should not be punished*, vrt. *ei saisi rangaista*)

Siinä missä norminvastaisten rakenteiden predikaattien analyysi nostaa esiin suomen ja englannin passiivien välisiä eroja ja niistä johtuvia passiivipredikaattien muodostusongelmia, samojen rakenteiden syntaktis-semanttinen analyysi tuokin näkyviin yhtäläisyyksiä, jotka helpottavat kieltenvälisen kytköksen luomista. Syntaktis-semanttisella tasolla oppijoiden tuottamat rakenteet ovat siis norminmukaisia: ne sisältävät passiivilauseelle tyypillisen patienttiosallistujan, joka esiintyy tyypillisesti predikaattia edeltävässä lauseenalkuisessa subjektin teemapaikassa. Lauseet vastaavat suomen passiivin K-prototyyppiä (Shore 1986), jossa verbinetisen aseman tyypillisesti ottaa patientin roolissa oleva objekti (ks. lukua 2). Henkilötekijä on häivytetty; sen identiteetti ei ole olennainen eikä sitä ilmaista aineistossa *by*-lausekkeen avulla.

Norminvastaisten passiivilauseiden joukosta erottuu vähemmistönä (N = 5) malli, jossa patienttiosallistuja esiintyy predikaatin jälkeisessä positiossa; tätä havainnollistaa esimerkki 36 (ks. myös esim. 26 edellä). Patientin sijaan lauseenalkuisessa teemapaikassa esiintyy lokaalinen adverbiaali. Esimerkit tuntuvat noudattavan sellaisten suomen passiivikonstruktioiden sanajärjestystä, jossa lauseenalkuisella adverbiaalilla rajataan passiivin henkilöreferenssiä (ks. esim. Shore 1986: 46–49; VISK § 1327). Vaikeuttaa siis siltä, että kun suomen passiivilauseen sanajärjestys poikkeaa englannista, voi kielenoppija tuottaa suomen sanajärjestystä mukailevia normipoikkeamia, ja näissä tapauksissa kielenoppija on voinut luoda kohdekielen kannalta virheellisen kytköksen suomen ja englannin rakenteiden välille.

- (36) There *didn't need* gigantic local sports centers and beautiful green areas or new, modern gyms (*were not needed*, vrt. *ei tarvittu*)

Tässä luvussa esittämämme analyysi tuo esille sitä, millaisia kieltenvälisiä kytköksiä kielenoppijat tekevät, kun kielitaito on vielä kehitymässä, ja miten he nojaavat äidin-kieleensä vieraan kielen rakenteita käyttäessään. Norminmukainen englannin passiiv-

vin käyttö on selvästi norminvastaista yleisempää, mutta norminvastaisten rakenteiden esiintymistiheys on merkittävästi suurempi kuin ruotsinkielisillä oppijoilla. Lisäksi norminvastaiset lauseet ovat rakenteellisesti (predikaatin morfologisen rakenteen tai syntaktis-semanttisen ympäristön osalta) samanlaisia kuin vastaavat suomen kielen passiivilauseet. Nämä havainnot viittaavat vahvasti siihen, että suomen passiivi on ollut vaikuttamassa näiden norminvastaisuuksien syntymiseen. Vaikka norminvastaisuudet muodostavatkin aineistossa pienen vähemmistön norminmukaisiin rakenteisiin verrattuna, niiden analyysi tarjoaa tutkijalle yhdenlaisen pääsyn siihen, miten oppija hahmottaa äidinkielen ja kohdekielen välisiä samankaltaisuuksia ja eroja. Norminvastaisten rakenteiden predikaatin analyysi tuo ilmi suomen ja englannin passiivien välisiä eroja ja niistä johtuvia passiivipredikaattien muodostusongelmia: äidinkielen erilaisen passiivirakenteen vaikutuksesta kohdekielen passiivitunnusten käyttö jää puutteelliseksi. Lauseiden syntaktis-semanttinen analyysi tuo kuitenkin esiin myös äidinkielen positiivista siirtovaikutusta ja kieltenvälisiä yhtäläisyyksiä, jotka helpottavat kytkösten luomista passiivilauseiden osallistujien ilmaisemisessa.

Tässä tapaustutkimuksessa tulee esiin kieltenvälistä vaikutusta (negatiivista ja positiivista siirtovaikutusta), mutta lisäksi oppijan kielen tarkastelu paljastaa suomen passiivin erityispiirteitä ja yhtäläisyyksiä englannin passiiviin verrattuna. Näkyviin nousevat suomen passiivin ja englannin perifrastisen passiivin morfologiset erot mutta myös niiden syntaktis-semanttiset yhtäläisyydet. Norminvastaiset englannin passiivirakenteet linkittyvät erityisesti suomen passiivin K-prototyyppiin (Shore 1986), joka on sanajärjestykseltään samankaltainen kuin englannin passiivilauseet (ks. lukua 2). Sen sijaan P-prototyyppi ei näytä tuottaneen oppijanenglantiin normeista poikkeavia muotoja. Tämä tyyppi on suomessa ilmeisesti enemmänkin puhutulle kielelle ominainen rakenne, jota ei juuri käytetä ylioppilaskirjoitusten kaltaisessa tekstilajissa. Lisäksi P-prototyyppi on lauserakenteeltaan ja henkilöreferenssiltään niin paljon englannista poikkeava, että oppijat eivät ehkä ole luoneet kieltenvälistä kytköstä sen ja englannin passiivin välille eikä tämä suomen rakenne siten aiheuta kieltenvälistä vaikutusta.

6 Kokoavaa tarkastelua: kontaktit, tutkimusparadigmat ja aineistot vertailussa

Olemme tässä kirjoituksessa tarkastelleet suomen passiivia kolmen tapaustutkimuksen avulla. Tapaustutkimustemme näkökulmat kielikontakteihin, niihin liittyviin prosesseihin ja niiden jättämiin jälkiin ovat erilaiset: inkerinsuomen tapaustutkimuksen vertailuaineistot mahdollistavat päätelmiä jonkinasteisesta diakronisesta kielenmuutoksesta eli niistä jäljistä, joita viron kieli on jättänyt Virossa asuvien inkerinsuomalaisten kieleen, kun taas oppijankielen ja käännösten analyysi pysyvät selvästi synkronisella tasolla. Kaikille tapaustutkimuksille on yhteistä aineistolähtöisyys ja erilaisten aineistojen vertailu, ja lisäksi kaikissa tutkimuksissa on viime kädessä kyse yksilön tuotoksesta ja sen analyysistä. Kukin tutkimuksista on avannut omanlaisensa näkökulman suomen passiivin ominaisuuksiin, mutta niillä kaikilla on myös jotain yhteistä. Pyrimme seuraavaksi kokoamaan tapaustutkimusten keskeisiä tuloksia, hahmottele-

maan tulosten yhtäläisyyksiä ja eroja sekä vertailemaan tapaustutkimusten edustamia kontaktitilanteita ja tutkijoiden käyttämiä aineistoja.

Tapaustutkimustemme analyysissä olemme hyödyntäneet sitä tietoa, jota aiempi tutkimus on tarjonnut suomen passiivista. Käytännössä erityisen käyttökelpoiseksi on osoittautunut Shoren (1986, 1988) hypoteesi kahdesta syntaktis-semanttisesti toisistaan poikkeavasta passiivityypistä, joita hän nimittää prototyypeiksi. P-prototyyppi, joka on tyypillisempi puhutulle kuin kirjoitetulle kielelle, on verbialkuinen ja usein referenssiltään puhujainklusiivinen. K-prototyyppi taas on Shoren mukaan yleisempi kirjoitetussa kielessä, ja sen ominaisuuksia ovat objektialkuisuus (toisin sanoen objekti sijoittuu lauseen teemapaikalle verbin edelle) ja monesti puhujaeksklusiivinen viittausala. Näistä tyypeistä K-prototyyppi muistuttaa germaanisten kielten agentittomia passiivilauseita, joissa on etualaistettu subjektiksi nostettu patienttiosallistuja. Puhujainklusiivinen P-prototyyppi näyttäytyy tässä aineistossa suomen kielen erityispiirteenä, jolla ei ole samanlaista vastinetta germaanisissa kielissä. Tätä karkeaa kahtiajakoa P- ja K-tyyppeihin olemme käyttäneet hyväksi pohtiessamme sitä, mitä suomen passiivin ominaisuuksia kukin tapaustutkimus nostaa esiin.

Ensimmäisessä tapaustutkimuksessa analysoimme maahanmuuttajaryhmän ja enemmistökielen puhujien välistä kohtaamista. Kontaktissa ovat kaksi läheistä sukieltä viro ja inkerinsuomi, jolloin osapuolten yksipersonaiset passiivirakenteet muistuttavat paljon toisiaan. Tapaustutkimus nostaa esille suomen passiivin semanttis-pragmaattiset piirteet, erityisesti P-prototyypille ominaisen puhujainklusiivisuuden, joka on tärkeä inkerinsuomen passiivin semanttis-pragmaattinen funktio mutta epätyypillinen virossa. Viron kielen vaikutuksen vuoksi Viroon muuttaneiden inkerinsuomalaisten puhujien suomen passiivin käyttö on alkanut muuttua, ja pitkäkestoinen kontakti viroon kanssa on aiheuttanut puhujainklusiivisten passiivien vähenemistä puhujien äidinkielestä. Kyse on epäsuorasta kontaktivaikutuksesta: jos rakenteella ei ole vastinetta puhujien ympäristön dominoivassa enemmistökielessä, sen käyttö usein vähenee ja hiipuu. Lisäksi tapaustutkimuksen vertailuasetelma tuo ilmi, kuinka puhujainklusiivisen passiivin semanttis-pragmaattiset funktiot limittyvät aktiivin ja erityisesti monikon 1. persoonan ilmaisemisen kanssa. Venäjän inkerinsuomen vertailuaineistossa, johon viro ei ole vaikuttanut, yksipersonainen passiivi on ottanut monikon 1. persoonan ilmaisemisen funktiota verbintaivutukselta. Venäjän aineistossa monikon 1. persoonassa taivutetut verbinmuodot ovat selvästi harvinaisempia kuin Virossa kootussa aineistossa, ja vastaavasti passiivin puhujainklusiivinen käyttö on Venäjän aineistossa laajempaa kuin Virossa aineistossa.

Toisen tapaustutkimuksen näkökulmana on kääntäminen kielikontaktina ja kieli-parina suomi ja saksa. Aineisto koostuu suomenkielisestä kaunokirjallisuudesta ja asiaproosasta ja sen saksannoksista, joiden kääntäjät ovat äidinkieleltään saksankielisiä. Analyysin lähtökohtana oli kysymys siitä, millaisia vastineita suomen subjektittomat passiivilauseet saavat saksankielisissä käännöksissä, kun saksassa subjekti on miltei aina pakollinen lauseenjäsen. Tulokset osoittavat, että saksannokset heijastavat vahvasti suomen passiivin P-prototyyppejä, sillä suurin osa suomen passiiveista on käännetty saksaksi aktiivilauseilla. Käännökset kuvastavat myös selvästi suomen passiiville luontaista henkilötekijyyttä, koska suurin osa aktiivilauseiden subjekteista

on henkilöviitteisiä ja koska geneeris-indefiniittisen *man*-subjektin osuus saksannoksissa on suuri. Myös P-prototyypille usein ominainen puhujainklusiivisuus tulee aineistossa näkyviin: aktiivirakenteen subjektina voi olla pronomini *wir* 'me' (puhujaeksklusiivisten *sie* 'he' -subjektien määrä on aineistossa selvästi pienempi). Toisaalta käännösaineisto heijastaa myös jossain määrin K-prototyyppiä, sillä toinen päävastine-tyyppi ovat passiivilauseet, joiden patienttsubjektit usein vastaavat suomen passiivilauseiden objektina ilmaistua patienttiosallistujaa.

Kolmannessa tapaustutkimuksessa tarkastelemme kielenomaksumisen tuottamaa kielikontaktia ja suomen ja englannin passiivien kohtaamista suomenkielisten ylioppilaskokelaiden englanninkielisissä kirjoitelmissa. Englannin normeista poikkeavien passiivirakenteiden analyysin tavoitteena on tuoda esiin sitä vaikutusta, jota oppijoiden äidinkieli on tuottanut heidän vieraalla kielellä kirjoittamiensa tekstien syntaktisiin rakenteisiin. Suomenkielisten englanninoppijoiden kirjoituksissa poikkeamat englannin normien mukaisista passiivilauseista eivät ole kovin yleisiä, mutta silloin kun niitä esiintyy, ne heijastavat suomen passiivipredikaatin morfologista rakennetta ja suomen passiivilauseiden sanajärjestystä. Tässä aineistossa nousee erityisesti esille suomen passiivin K-prototyyppi, jonka tyyppillinen sanajärjestys (objektialkuisuus) muistuttaa englannin patienttsubjektilla alkavia lauseita. Näissä tapauksissa oppijan äidinkieli tarjoaa positiivista siirtovaikutusta, jonka ansiosta englanninkielisen lauseen sanajärjestys on oikea, vaikkakin passiivipredikaatti on puutteellisesti muodostettu. P-prototyyppi, joka ilmeisesti onkin suomessa enemmän puhutun kielen rakenne, ei sen sijaan näytä tuottavan oppijanenglantiin normeista poikkeavia passiiveja.

Tarkastellut kontaktitilanteet tuovat siten näkyviin suomen passiivin monimuotoisuuden: eri kielikontaktitilanteissa ja eri aineistoissa korostuvat passiivin eri piirteet. Viron inkerinsuomalaisten puhutussa aineistossa keskeisessä osassa on suomen passiivin P-prototyypin puhujainklusiivisuus. Suomi-saksa-käännösaineistossa korostuu selvimmän P-prototyyppi ja henkilötekijäisyys (jossain määrin myös puhujainklusiivisuus), mutta myös K-prototyyppi ja patienttiosallistujan etualaistaminen tulevat esille. Oppijanenglannin norminvastaisissa passiivilauseissa taas näkyy (huolimatta passiivipredikaatin muodostuksessa ilmenevistä ongelmista) erityisesti yhteys suomen passiivin objektialkuisen K-prototyypin ja englannin passiivirakenteen välillä. Erilaisten kielikontaktien erityyppisiä tuloksia voidaan pitää yhtenä osoituksena siitä, että suomen passiivin ympärille rakentuu useita syntaktisesti ja semanttisestikin erilaisia passiivikonstruktioita.

Suomen passiivin semanttinen henkilötekijäisyys ja läheisyys aktiivin kanssa nousevat esiin kaikista aineistoista, mutta kustakin eri tavoin. Yhteys aktiiviin näkyy erityisen selvästi inkerinsuomalaisen kontaktissa ja käännösaineistoissa. Viron inkerinsuomalaisten aineistossa puhujainklusiivisuuden ensisijaiseksi ilmaisukeinoksi hahmottuu monikon 1. persoonan verbintaivutus, ja passiivi taas on alkanut menettää tätä funktiota viron kielen puhujaeksklusiivisen passiivin vaikutuksen vuoksi. Venäjän inkerinsuomen vertailuaineistossa yksipersonainen passiivi sen sijaan on edelleen selvästi yksi puhujainklusiivisuuden ilmaisukeinoista. Suomenkielisten tekstien saksannoksissa suomen passiivi liittyy aktiivin kanssa sillä tavoin, että saksankielisten käännösvastineiden suurin ryhmä ovat aktiivilauseet, joiden subjekti on henkilö-

tarkoitteinen osallistuja. Oppijanenglannin aineistossa yhteys aktiiviin ei korostu samalla tavalla, mutta siinä norminvastaisista passiivipredikaateista muutamat ovat englannin aktiivin preesensmuotoja ja viittaavat yhteyteen suomen passiivin ja englannin aktiivin välillä. Suurin osa aineiston norminvastaisista englanninkielisistä predikaateista on kuitenkin yksimorfeemisia, taivuttamattomia muotoja, joista on mahdotonta päätellä, onko oppija tavoitellut aktiivia vai esimerkiksi verbin perusmuotoa.

Tapaustutkimukset avaavat myös erilaisia ikkunoita monikielisten puhujien tietoihin tai tiedostamattomiin kieltenvälisiin kytköksiin, ja eri aineistojen avulla tutkijalla on kulloinkin erilainen pääsy niihin. Viron ja suomen kontaktissa näkymä aktiiviin avautuu inkerinsuomen varieteetteja vertailevan tutkimusasetelman kautta, ja Venäjällä koottu vertailuaineisto auttaa paljastamaan viron kielen vaikutusta. Kääntämisen kontekstissa kääntäjien äidinkielellään tuottamat käännökset eivät sisällä virheitä tai norminvastaisuuksia, mutta käännösvastineiden rakenne, muoto, frekvenssit ja semantiikka heijastelevat lähdetekstin ja sen rakenteiden ominaisuuksia sekä kääntäjän tulkintaa niistä. Toisen kielen omaksumisen ja kääntämisen konteksteissa kieltenväliset kytkökset hahmottuvat vieraan kielen norminvastaisten muotojen kautta, ja näitä normipoikkeamia voidaan käyttää ikkunana oppijoiden äidinkieleen.

Suomen ja muiden kielten passiivien väliset kytkökset näyttäytyvätkin tapaus-tutkimuksissa eri tavoin. Viron ja inkerinsuomen kontaktissa inkerinsuomessa ovat säilyneet ne semanttis-pragmaattiset passiivin funktiot, joilla on vastine virossa, kun taas virosta poikkeava puhujainklusiivinen funktio on alkanut kadota. Kadon syyksi hahmottuu puuttuva kieltenvälinen kytkös puhujan dominoivan ja heikomman kielen rakenteiden välillä: jos heikomman kielen rakenteella tai käyttötavalla ei ole vastinetta dominoivassa kielessä, se ei saa tästä kielestä vahvistusta ja on vaikeammin otettavissa käyttöön. Käännösten analyysissä kääntäjän tekemät kieltenväliset kytkökset ovat tietoisesti asiantuntijatyon tulos: kääntäjä on molempien työkieltensä asiantuntija, joka osaa tietoisesti ratkoa käännöprosessissa kieltenvälisiä eroja silloin, kun työkielet ja niiden rakenteet kohtaavat. Oppijankielen norminvastaisten rakenteiden analyysi taas kertoo oppijoiden mielessään tekemistä kieltenvälisistä kytköksistä, jotka voivat olla todellisia tai oletettuja, virheellisiäkin samuuksia kielten välillä. Tarkastelemiemme kolmen tapaus-tutkimuksen kontaktitilanteiden osallistujien profiilit ovat siten erilaisia: inkerinsuomen aineistoissa osallistajat ovat tavallisia monikielisiä puhujia, kääntämis-kontekstissa kieliammattilaisia ja toisen kielen omaksumisen kontekstissa vieraan kielen oppijoita. Tästä syystä myös kieltenväliset kytkökset näyttäytyvät kussakin tapaus-tutkimuksessa erilaisina.

Kieltenvälinen kytkös syntyy monikielisellä yksilöllä kahden kielen ainesten tai rakenteiden välisten samanlaisuuksien pohjalta, ja passiivi-ilmausten osalta kytkös on mahdollinen silloin, kun rakenteet ovat kielissä riittävän samanlaiset. Olemme tässä artikkelissa esittäneet analyysien perusteella oletuksia siitä, millaisia yhteyksiä erilaisissa kontaktitilanteissa hahmottuu. Inkerinsuomalaiset näyttäisivät muodostaneen kytköksen suomen ja viron passiivien välille niissä tapauksissa, kun passiivin henkilöreferenssi on joko avoin tai puhujaeksklusiivinen. Suomen puhujainklusiivinen passiivi on semantiikaltaan ja henkilöviittauksiltaan sen verran erilainen viron passiiviin verrattuna, että kytkös on ilmeisesti jäänyt syntymättä. Käännösaineistossa suomen ja

saksan passiivi muodostavat kytköksen, mutta sitä voimakkaammin esiin nousee samuus suomen passiivin ja saksan henkilötekijäisten aktiivilauseiden välillä. Oppijankielen normipoikkeamien tarkastelun perusteella voidaan puolestaan olettaa, että suomalaisilla englanninoppijoilla on kytkös suomen passiivin K-prototyypin ja englannin passiivirakenteen välillä, mutta P-prototyypin ja englannin passiivin erot ovat ehkä niin suuret, ettei kytköstä helposti synny. Morfologisella tasolla oppijat näyttäisivät luovan virheellisen kytköksen suomen ja englannin passiivipredikaattien muodon välille ja noudattavan suomen passiivimuodon rakennetta (yksinkertaisissa tempuksissa yksiosainen ja liittotempuksissa kaksiosainen predikaatti) myös englanninkielisissä kirjoitelmissa.

Tapaustutkimuksissa suomen passiivin jäsentäminen on tapahtunut osin kontaktin toisen kielen kautta ja siihen vertaillen. Kielten vertailu tai erikielisten puhujien tuotosten vertailu on kieli- ja käännöstieteen perinteisiä tutkimusmenetelmiä, jonka avulla tutkija saa tietoa kieltenvälisistä eroista ja yhtäläisyyksistä sekä siitä, mikä kielissä ylipäättään on mahdollista ja miten kielten rakenteet varioivat (ks. myös Kolehmainen, Miestamo & Nordlund 2013). Kontrastiivisessa kielentutkimuksessa käännettyjä tekstejä käytetään runsaasti tutkimusaineistona, sillä ne havainnollistavat kieltenvälisiä eroja ja yhtäläisyyksiä luonnollisen kielenkäytön kautta (ks. esim. Mauranen 2005). Lisäksi käännökset toimivat ikkunana lähdekieleen ja sen rakenteisiin: käännökset ovat kääntäjien tulkintoja lähdekielen rakenteiden ominaisuuksista (vrt. Mauranen 1999). Tilanne on toinen kielikontaktitutkimuksessa ja toisen kielen omaksumisen tutkimuksessa, joissa ei ole nostettu esille kontaktivarieteettien tai oppijankielen tutkimuksen antia kontrastiiviselle kielentutkimukselle tai niiden merkitystä kontaktin toisen kieliparin analyysin kannalta, vaikka kieltenvälinen vertailu on näissäkin tutkimussuuntauksissa keskeinen metodologinen työkalu. Tässä artikkelissa esiteltujen tapaustutkimusten kautta olemme pyrkiineet tuomaan esille sen, kuinka eri kielikontaktitilanteiden ja niiden tulosten kautta voidaan päästä käsiksi kielten käyttäjien käsityksiin kieltenvälisistä samankaltaisuuksista ja eroista. Kielenkäyttäjien mentaaliset kytkökset eri kielten välillä voivatkin tarjota kielen rakenteisiin erilaisen näkökulman kuin kielitieteilijöiden laatimat kuvakset.

7 Lopuksi

Tämän tutkimuksen keskiössä olivat suomen passiivi ja kysymys, mitä sille tapahtuu kontaktissa toisen kielen kanssa tai miten se muovaa kontaktiosapuolena olevan kielen rakenteita. Lisäksi tavoitteena oli selvittää, mitä kontaktin jäljet kertovat suomen passiivista ja sen piirteistä. Tarkasteltavana oli kolme keskenään erilaista kontaktitilannetta ja aineistoa, Viroon muuttaneiden inkerinsuomalaisten puhetta, suomenkielisiä alkuperäistekstejä ja niiden saksankielisiä käännöksiä ja suomenkielisten englanninoppijoiden englanninkielisiä ylioppilaskirjoitelmia. Analyysi toi ilmi suomen passiivin monimuotoisuuden: eri kielikontaktitilanteissa ja eri aineistoissa korostuivat suomen passiivin eri piirteet. Uutta tässä tutkimuksessa oli erityisesti siinä hyödynnetty metodi: suomen passiivia jäsennettiin kontaktivarieteetin tai kontaktin

toisen kielen kautta. Asetelmaa on hyödynnetty aikaisemmin kontrastiivisessa kielen- tutkimuksessa, jossa lähdetekstejä ja niiden käännöksiä on käytetty paljon tutkimus- aineistona, mutta kontaktivarieteettien tai oppijankielen analyysin hyötyä ei ole vielä – ainakaan laajamittaisesti – tunnustettu yksittäiskielten tutkimuksessa. Kontaktissa ole- vien kielten erikielisten puhujien tuotokset avaavat ikkunan kontaktin toiseen kieleen ja puhujien käsityksiin kieltenvälisistä samankaltaisuuksista ja eroista.

Tämä tutkimus havainnollisti kieltenvälisiä kytköksiä suomen passiivin ja kontak- tin toisen kielen rakenteiden välillä. Ne kieltenväliset kytkökset, joita tavallisten kielen- käyttäjien ja kahta kieltä puhuvien yksilöiden mielessä muodostuu, ovat viime kädessä kontaktilähtöisten kielenmuutosten alkulähde. Vaikka tässä artikkelissa käsitelty kontaktitilanteet eivät olekaan aiheuttaneet pysyviä kontaktilähtöisiä muutoksia (mah- dollisesti Viron inkerinsuomalaisia lukuun ottamatta), ovat tapaustutkimuksemme kuitenkin avanneet näkökulmia niihin mekanismeihin, jotka ovat tällaisten muutosten taustalla, ja osoittaneet tällä tavoin eri tutkimussuuntausten vertaamisen hyödyllisyy- den kielikontaktien tutkimuksen kannalta. Maahanmuuton, toisen kielen omaksumi- sen ja kääntämisen kaltaisia kielikontaktitilanteita ei ole tietääksemme aikaisemmin verrattu toisiinsa samalla tavoin kuin tässä artikkelissa, vaan kutakin kielikontakti- tyyppiä tarkastellaan yleensä omissa tutkimusparadigmassaan, toisistaan erillään. Eri alojen tutkijoiden yhteistyöllä voidaan kuitenkin pyrkiä ratkomaan esimerkiksi kysy- mystä siitä, onko erilaisissa kontaktitilanteissa esiintyvä kieltenvälinen vaikutus eri- laista vai esiintyykö kontaktitilanteiden välillä yhtäläisyyksiä. Tapahtuuko kääntämisessä jotakin, mitä yleensä ei esiinny toisen kielen omaksumisessa tai muissa kielikontakti- tilanteissa? Mikä rooli on kielikoulutuksella ja sen myötä saadulla eksplisiittisellä kieli- taidolla tai metakielellisellä tietoisuudella? Millaisia pysyviä jälkiä kieltenvälinen kon- takti voi kussakin kontaktitilanteessa jättää, ja mitkä tekijät niiden toteutumista erilai- sissa kontaktitilanteissa ohjaavat? Nämä ovat kysymyksiä, joista avautuu hedelmällisiä asetelmia tutkimussuuntausten väliseen yhteistyöhön.

Lähteet

- BARTSCH, RUDOLF 1985: *Das Passiv und die anderen agensabgewandten Strukturen in der geschriebenen Sprache des Deutschen und Finnischen. Eine konfrontative Analyse*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- BLEVINS, JAMES P. 2003: Passives and impersonals. – *Journal of Linguistics* 39 s. 473–520.
- 2006: Passives and impersonals. – Keith Brown (päätoim.), *The encyclopedia of language and linguistics* s. 236–239. Toinen painos. Amsterdam: Elsevier Science.
- CROFT, WILLIAM 2000: *Explaining language change. An evolutionary approach*. Harlow: Pearson Education.
- DORIAN, NANCY 2006: Negative borrowing in an indigenous language shift to the dominant national language. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 9 s. 557–577.
- Duden-Grammatik* 2005 = *Duden, die Grammatik*. Seitsemäs, täysin uudistettu ja laajennettu laitos. Duden Band 4. Mannheim: Dudenverlag 2005.
- EKG I 1995 = *Eesti keele grammatika I*. Toimittaneet Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang,

- Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael & Silvi Vare. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut 1995.
- EKG II 1993 = *Eesti keele grammatika II*. Toimittaneet Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael & Silvi Vare. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut 1993.
- ELLIS, ROD 2008: *The study of second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- ERELT, MATI – ERELT, TIU – ROSS, KRISTIINA 2000: *Eesti keele käsiraamat*. Toinen, täydennetty painos. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EROMS, HANS-WERNER 2000: *Syntax der deutschen Sprache*. Berlin: DeGruyter.
- HAKULINEN, AULI 2001 [1987]: *Persoonaviittauksen välttäminen suomessa*. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkkuna (toim.), *Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 208–218. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Alkuperäinen artikkeli *Avoiding personal reference in Finnish*, – Jef Verschueren & Marcella Bertucelli-Papi (toim.), *The pragmatic perspective. Selected papers from the 1985 International Pragmatics Conference* s. 141–153. Amsterdam: John Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2006: *Passive – personal or impersonal? A Finnish perspective*. – Marja-Liisa Helasvuo (toim.), *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish* s. 233–255. Amsterdam: John Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – VILKKUNA, MARIA 2008: *Impersonal is personal. Finnish perspective*. – *Transactions of the Philological Society* 106 s. 216–245.
- JARVIS, SCOTT 2000: *Methodological rigor in the study of transfer. Identifying L1 influence in the interlanguage lexicon*. – *Language Learning* 50 s. 245–309.
- JARVIS, SCOTT – ODLIN, TERENCE 2000: *Morphological type, spatial reference and language transfer*. – *Studies in Second Language Acquisition* 22 s. 535–556.
- JARVIS, SCOTT – PAVLENKO, ANETA 2008: *Crosslinguistic influence in language and cognition*. New York: Routledge.
- JOKELA, HANNA 2012: *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Turun yliopiston julkaisuja C 334. Turku: Turun yliopisto.
- JÄRVENTAUSTA, MARJA 1991: *Das Subjekt im Deutschen und im Finnischen. Seine Formen und semantischen Rollen*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- KAISER, ELSI – VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2006: *Invisible arguments. Effects of demotion in Estonian and Finnish*. – Torgrim Solstad (toim.), *Demoting the agent. Passive, middle, and other voice phenomena* s. 121–141. Amsterdam: John Benjamins.
- KARTTUNEN, KIMMO 1977: *The equivalents of the Finnish passive voice in English*. – Kari Sajavaara & Jaakko Lehtonen (toim.), *Contrastive Papers* s. 109–125. Jyväskylä Contrastive Studies 4. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- KAUFMANN, INGRID – WUNDERLICH, DIETER 1998: *Cross-linguistic patterns of resultatives*. *Arbeiten des Sonderforschungsbereichs 282. Theorie des Lexikons* 109. Düsseldorf: Heinrich-Heine-Universität.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet. III. A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KING, RUTH 2000: *The lexical basis of grammatical borrowing. A Prince Edward Island French case study*. Amsterdam: John Benjamins.
- KITTLÄ, SEPPO 2000: *Passiivin prototyyppistä*. – Anneli Pajunen (toim.), *Näkökulmia kielitopologiaan* s. 286–312. Suomi 186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOKKO, OSSI 2007: *Inkerinsuomen pirstaleisuus. Eräiden sijojen kehitys murteen yksilöllistymisen kuvastajana*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 48. Joensuu: Joensuun

yliopisto.

- KOLEHMAINEN, LEENA 2011: Source language influence without the effect of "shining through". Over-representation of generic person reference in translations. – Pekka Kuja-mäki, Leena Kolehmainen, Esa Penttilä & Hannu Kemppanen (toim.), *Beyond borders. Translations moving languages, literatures and cultures* s. 215–245. TransÜD, Arbeiten zur Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens 39. Berlin: Frank & Timme.
- 2013: Käännöstiede ja kontaktilingvistiikka kohtaavat. – Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund (toim.), *Kielten vertailun metodiikka* s. 420–460. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2014: The translation of nullsubjects. A test case for the explicitation hypothesis? – *Across Languages and Cultures* 15 s. 25–51.
- KOLEHMAINEN, LEENA – MERILÄINEN, LEA – RIIONHEIMO, HELKA (tulossa 2014): Interlingual reduction. Contact linguistic, translation and second language acquisition perspectives. – Heli Paulasto, Lea Meriläinen, Helka Riionheimo & Maria Kok (toim.), *Language contacts at the crossroads of disciplines*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- KOLEHMAINEN, LEENA – MIESTAMO, MATTI – NORDLUND, TARU 2013: Johdanto. Kielten vertailu tutkimusmenetelmänä kieli- ja käännöstieteessä. – Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund (toim.), *Kielten vertailun metodiikka* s. 7–23. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOLEHMAINEN, LEENA – STAHL, PETER 2007: Das zweisprachige FinDe-Korpus. – *FinDe. Arbeiten mit dem finnisch-deutschen Kontrastkorpus*; 3. Würzburg: OPUS – Online-Publikations-Server der Universität Würzburg. <http://www.opus-bayern.de/uni-wuerzburg/volltexte/2007/2271/>.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- 2006: Zero person in Finnish. A grammatical resource for construing human reference. – Marja-Liisa Helasvuo (toim.), *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish* s. 219–231. Amsterdam: John Benjamins.
- LINDSTRÖM, LIINA 2009: Kõnelejale ja kuulijale viitamise vältimise strateegiaid eesti keeles. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 55 s. 88–118.
- LÖFLUND, JUHANI 1998: *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi*. Turku: Åbo Akademis förlag.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1026. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANNINEN, SATU – NELSON, DIANE 2004: What is a passive? The case of Finnish. – *Studia Linguistica* 58 s. 212–251.
- MAURANEN, ANNA 1999: Will 'translationese' ruin a contrastive study? – *Languages in Contrast* 2 s. 161–185.
- 2005: Contrasting languages and varieties with translational corpora. – *Languages in Contrast* 5 s. 73–92.
- MERILÄINEN, LEA 2010: *Language transfer in the written English of Finnish students*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 9. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- MÄNTYNEN, ANNE 2012: Kieli-ideologiat käytännössä. Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjojen suomennostyössä. – *Virittäjä* 116 s. 378–409.
- NIRVI, R. E. 1947: Passiivimuotojen aktiivistumisesta. – *Suomi* 104 s. 1–47. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- PAJUSALU, RENATE (tulossa): Hidden subjects in conversation. Estonian personless verb forms as referential devices. – Marja-Liisa Helasvuo & Tuomas Huumo (toim.), *Subjects in constructions. Canonical and non-canonical*. Amsterdam: John Benjamins.
- PAULASTO, HELI – KOLEHMAINEN, LEENA – KUMPULAINEN, MINNA – MERILÄINEN, LEA – RIIONHEIMO, HELKA 2014: Interferenssi – termi tutkimussuuntausten törmäyksessä. – *Virittäjä* 118 s. 408–434.
- PERTILÄ, LAURA 2000: Passiivimuotojen aktiivistuminen suomen kielessä. – *Sananjalka* 42 s. 115–139.
- PORKKA, VOLMARI 1885: *Ueber den Ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Sohn.
- POSIO, PEKKA – VILKUNA, MARIA 2013: Referential dimensions of human impersonals in dialectal European Portuguese and Finnish. – *Linguistics* 51 s. 177–229.
- QUIRK, RANDOLF – GREENBAUM, SIDNEY – LEECH, GEOFFREY – SVARTVIK, JAN 1985: *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- RAJANDI, HENNO 1999 [1968]: *Eesti impersonaali ja passiivi süntaks*. Eesti keele instituudi toimetised 3. Tallinn: Eesti keele instituut.
- REMES, HANNU 2009: *Muodot kontrastissa. Suomen ja viron vertailevaa taivutustypologiaa*. Acta Universitas Ouluensis B Humaniora 90. Oulu: Oulun yliopisto.
- RIIONHEIMO, HELKA 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1107. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013a: Colliding passives. A morphosyntactic perspective on Finnic language contacts. – *Võro instituudi toimõndusõq* 27 s. 85–101.
- 2013b: Kieltenvälinen vertailu kielikontaktitutkimuksessa. – Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund (toim.), *Kielten vertailun metodiikka* s. 219–250. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1387. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013c: Attritio ja attritiotutkimus. – Päivi Rainó & Kimmo Granqvist (toim.), *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta* s. 11–36. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1414. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013d: Inkerinsuomen verbimorfologia kielikontaktissa ja attritiossa. – Kimmo Granqvist & Päivi Rainó (toim.), *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta* s. 37–74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1404. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013e: Multiple roots of innovations in language contact. Evidence from morphological intermingling in contact between Ingrian Finnish and Estonian. – *Studies in Language* 37 s. 645–674.
- RINGBOM, HÅKAN 1987: *The role of the first language in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters.
- 2007: *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia*. Suomi 113. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1988: On the so-called Finnish passive. – *Word* 39 s. 151–176.
- SIEWIRSKA, ANNA 2005: Passive constructions. – Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil & Bernard Comrie (toim.), *The world atlas of language structures* s. 434–437. Oxford: Oxford University Press.
- SILVA-CORVALÁN, CARMEN 1994: *Language contact and change. Spanish in Los Angeles*.

- Oxford: Clarendon Press.
- SIRELIUS, U. T. 1894: *Lauseopillinen tutkimus Jaasken ja Kirvun kielimurteesta*. Suomi III: 10. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SJÖHOLM, KAJ 1995: *The influence of crosslinguistic, semantic and input factors on the acquisition of English phrasal verbs*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- DE SMIT, MERLIJN 2006: *Language contact and structural change. An Old Finnish case study*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Fennica Stockholmiensia 9. Stockholm: Stockholms Universitet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-1402>.
- SMITS, CAROLINE 1996: *Disintegration of inflection. The case of Iowa Dutch*. The Hague: Holland Academic Graphics.
- TOMMOLA, HANNU 1993: Ambipersonainen suppressiivi. Diateesista suomessa ja virossa. – Valma Yli-Vakkuri (toim.), *Studia comparativa linguarum orbis Maris Baltici 1. Tutkimuksia syntaksin ja pragmasyntaksin alalta* s. 41–96. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 43. Turku: Turun yliopisto.
- TORN, REELI 2002: The status of the passive in English and Estonian. – *Research Centre for English and Applied Linguistics: Working papers* 7 s. 81–106.
- TORN-LEESIK, REELI – VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2010: The uses of impersonals in spoken Estonian. – *SKY Journal of Linguistics* 23 s. 301–343.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1971: Persoona, tekijä ja henkilö. – *Virittäjä* 75 s. 146–152.
- VILKUNA, MARIA 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 10. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Edita.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kelioppi*. Verkko-versio. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- WEINREICH, URIEL 1974 [1953]: *Languages in contact. Findings and problems*. The Hague: Mouton.
- The world atlas of language structures online*. Toimittaneet Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <http://wals.info/>.
- ZIFONUN, GISELA – HOFFMANN, LUDGER – STRECKER, BRUNO 1997: *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter.

The Finnish passive in contact: Interlingual identifications in migration, second-language acquisition and translation

This article investigates the Finnish passive from the viewpoint of three different language-contact situations. Its central research questions are what happens to the Finnish passive in contact with other languages, how it shapes the structures of the other language and what the contact effects tell us about the Finnish passive. This paper brings together results from three case studies which represent different language-contact situations and data: oral spoken data from Ingrian Finnish immigrants in Estonia, Finnish original texts and their translations into German, and written English compositions by Finnish-speaking second-language learners of English. The contact settings thus cover aspects of both societal and individual multilingualism, and they provide insights into the interlingual identification processes of bi-/multilingual speakers: the data shed light on what kind of interlingual links emerge between the Finnish passive and the passive or other syntactic structures in the contacting languages in different contact situations. The three case studies each highlight different aspects of the Finnish passive, and they show that the Finnish passive is a multifaceted linguistic category with manifold syntacto-semantic properties. This study applies a novel methodology in which the Finnish passive is approached and analysed through the contact variety or the other language pair in the contact situation. Another innovative aspect is the combination and comparison of migration-related, translational and SLA contact settings, which have not been brought together in such a way in previous studies.

Suomen passiivi kontaktissa: Kieltenvälisiä kytköksiä migraatiossa, toisen kielen omaksumisessa ja kääntämisessä

Artikkelissa tarkastellaan suomen passiivia kolmen erilaisen kielikontaktitilanteen näkökulmista. Keskiössä on se, miten suomen passiivi käyttäytyy kontaktissa muiden kielten kanssa, kuinka se muovaa kontaktin toisen kielen rakenteita ja mitä kontaktien jäljet kertovat suomen passiivista. Kielikontakteja lähestytään monikielisen yksilön mentaalisten prosessien kautta, jolloin kielikontaktin käsite laajenee kattamaan sekä yhteisöllisen että yksilöllisen monikielisuuden. Tarkasteltavana on kolme erilaista kontaktitilannetta ja aineistoa: Viroon muuttaneiden inkerinsuomalaisten puhetta, suomenkielisiä alkuperäistekstejä ja niiden saksankielisiä käännöksiä sekä suomenkielisten englanninopijoiden englanninkielisiä ylioppilaskirjoitelmia. Tapaustutkimukset avaavat näkymiä siihen, millaisia kieltenvälisiä kytköksiä kahta kieltä käyttävät yksilöt tekevät suomen passiivin ja muiden kielten passiivien tai muiden syntaktisten rakenteiden välille. Ne tuovat myös ilmi sen, miten monimuotoinen kielellinen kategoria suomen passiivi on: eri kielikontaktitilanteissa ja eri aineistoissa korostuvat suomen passiivin eri piirteet. Uutta tutkimuksessa on siinä hyödynnetty metodi, jossa suomen passiivia jäsennetään kontaktivarieetin tai kontaktin toisen kielen kautta, ja eri tutkimussuuntauksia yhdistelevä asetelma. Maahanmuuton, toisen kielen omaksumisen ja kääntämisen kaltaisia kielikontaktitilanteita ja niiden jälkien analyysiä ei ole aikaisemmin tuotu yhteen ja vertailtu samalla tavoin kuin tässä artikkelissa.

Kirjoittajien yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@uef.fi